

POLITIKEN

RENS HUS - RADIOPLAZEN TELEFON CENTRAL 801

ABONNEMENT: ÅRS OG SVAR DOKUMENTER

REDAKTION: Hovedkvarteret 11 Østergade

SOMMERTRAFIKEN: elden har Majolen straalet

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar. Som-

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar. Som-

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar. Som-

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar. Som-

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar. Som-

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar. Som-

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar. Som-

Vedkommende ikke lod sig lempe, fordi der saa vilde blive protesteret

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

være her. Vi kan misunde de Mennesker, som vender Molde i det rigtige Øjeblik

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

der til danske Virksomheder i Vejret med ikke saa lidt. Det har man ogsaa i denne

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

Underretten kan det betale sig at gaa ikke over Aasen efter Vand. En Dansker, der

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

Ejgno Hansen, Æbletoft, 87, Rektor V demar

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

Om mytens liv i dansk besættelsestidshistorie

Dag til Dag

Indemmelst til det sidste Norge har stadig overvældende Tilslutning.

Den lille Havtro, fuld af Ynde, fuld af Glans, og spejler vemodigt over til den fremmede Flaades mange Priser.

Men inde paa den store Sten sidder den lille Havtro, fuld af Ynde, fuld af Glans.

Solen staar op i Dag Kl. 4.50. Solen gaar ned Kl. 21.23.

300 russiske Krigsfanger ankom Lørdag Eftermiddag til Frederiksund med Ekstratoget.

Det fine gamle Palæ paa Hørslet af Kongens Nytorv og Brogade, som ejes af den danske Stat.

DET er zodi, vi har faaet Langeløjne igen, ikke mindst fordi i den Sommer, der nu saa snart begynder.

De parasitisk language of myths

Sporets parasit

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Den parasitisk language of myths. Den parasitisk language of myths.

Sporets parasit

Sporets parasit

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

Sporets parasit. Sporets parasit. Sporets parasit.

De bedste maa dø

Tre af Frihedskampens Helteskikkelser, John Flammen og Citronen - deres Kamp og deres Død

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø

Tre af Frihedskampens Helteskikkelser, John Flammen og Citronen - deres Kamp og deres Død

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

De bedste maa dø. Tre af Frihedskampens Helteskikkelser.

SPECIALE

CAND. MAG. I JOURNALISTIK

SPECIALE

CAND. MAG. I JOURNALISTIK

SPECIALE

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

den har Majolen straalet standhaftigt end i Aar.

Skolelæreren der blev Stor-Saboter. John kom paa et meget tidligt Tidspunkt...

Rationeret Ungdom. Min lille Søster Datters Kommentar til den ændrede Situation...

Vejleder: Erik Albæk. Af: Martin Grønne. 31.08.89

Abstract

This paper seeks to reveal the connection between the national trauma of the Danish occupation 1940-45 and the creation of national myths. It aims to shed light on a relation between the oppressive mind frame of a state of emergency and the tendency towards developing and reproducing mythological narratives. The analysis builds on theories of semiotics, discourse and philosophy and the case study examines the narrative about Jørgen Haagen Schmith, also known as Citronen, of the Danish resistance movement. This study is based on the concept of a common memory of the occupation as introduced by historians Claus Bryld and Anette Warring. A common mind-set, which has led to the tradition of a collective narrative with determined ideas about moral, courage and unity. After analysing the biographical work *Bogen om Jørgen – Citronen* alongside with a few newspaper articles, the examination focuses on understanding a broader perspective on how these myths are very much alive today. To understand the power of the common mythological narrative the paper interprets a speech of former Prime Minister Anders Fogh Rasmussen and discusses a public debate on suggesting new takes on the history of the WWII resistance movement in today's society.

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING	4
POSITIONERING OG PROBLEMFELT	6
PROBLEMFORMLERING	7
TEORI.....	7
DET KOLLEKTIVE TRAUME	8
KOMPROMISET OG GRUNDFORTÆLLINGEN	9
KOGNITIV DISSONANS.....	13
MYTENS PARADOKS	15
DEN HELLIGE MYTE	20
MYTENS MAGT - DEN STIVNEDE FORTÆLLING.....	21
DISKURSEN	23
MODSÆTNINGENS DIMENSION	25
HISTORIEFILOSOFISKE TESER	27
DET FIGURATIVE SPROG	29
METODE	30
FORMIDLINGEN AF VORES HELTE.....	33
FORORDET	34
BOGEN OM JØRGEN	38
TORDENSKJOLD	44
HISTORIENS MAGT.....	49
PARASITTEN I SPROGET	49
DEN UROKKELEGE FORTÆLLING.....	54
KONFLIKTENDE HELTEFORTÆLLINGER	57
MYTEN I KRISEN	63
KONKLUSION	65
LITTERATURLISTE:	67

Indledning

Tavsheden, en virkelig eller en transponeret, har vist sig at være det eneste mulige våben mod mytens overlegne styrke, som består i dens evindelige genkomst. (Barthes 1969:170)

Igennem tiden har mytens væsen altid ligget som en mørk grundklang i overleveringen af en nations historie. Om det kom til udtryk i folkesagn, hulemalerier, romaner, faglitteratur, dokumentarfilm eller dagblade, har myterne altid ligget der, som små melodier, velkendte ørehængere, som ingen vidste, hvorfra de kendte, men som alle ubesværet nynner med på, når historien skal besynges. Myten er sprog, og det er kun tavsheden, der kan slå den ihjel, men så længe nogen finder den interessant, eller har en interesse i at lade den leve videre, overlever den ubemærket i den fælles bevidsthed. Netop mytens ubemærkethed er det, der får den til at sprede sig, nogle gange som en virus igennem historien. Det er dens ubemærkede form, der vinder den en plads i journalistikken, og gør, at den reproduceres i en uendelighed. Historien har vist mange eksempler på magtfulde myter, der overlever ellers gode idealer om saglighed og kritik fra folket, forskerne og ikke mindst journalisterne. Og det er magtfulde fortællinger, der lever i mytens skær. For når myten slipper sit greb i virkeligheden og ophøjes til simple fortællinger om helte og skurke, mod og bedrag, rigtigt og forkert, opstår muligheden for at bruge den politisk.

Vi kender alle til historien om de danske modstandsfolk, der som de eneste under besættelsen turde gøre modstand, og sørgede for at vinde Danmark sin status som allieret nation. Vi kender historien om deres værdier, deres mod og fundamentale retfærdighedssans, der hjalp en hel nation igennem sin største krise. Vi kender historien om Danmarks nederlag til Preussen i 1864, der forvandlede en stolt krigsnation til et miniputstat med højskoler og velfærd. Et blodigt slag, der ændrede en national mentalitet og skabte rum for indre værdier. I begge tilfælde er der tale om en fortælling, snarere end om historie. Fortællingerne er ikke entydigt sande eller usande, men overlever på grund af næring fra myten. Ikke alle modstandsfolk i 1943-1945 handlede på baggrund af ærefulde værdier og sit uragtige behov for at gøre

modstand. Ikke alle tapre landsoldater i 1864 begyndte at se indad efter slaget ved Dybbøl. Danmark havde i forvejen mistet Norge i 1814 og var allerede da blevet en sand miniputstat. Med statsbankrotten i 1813 samt de store tab af landarealer var devisen *hvad udad tabes, skal indad vindes* allerede årtier før 1864 en relevant fremstilling. Alligevel levede fortællingen om de modige modstandsmænd 1940'erne og det altoverskyggende katastrofale nederlag i 1864 videre som definerende fortællinger i den danske nationale selvforståelse.

Vi har nok alle en række faste billeder kørende på den indre biograf, når der bliver fortalt historier fra besættelsestiden i Danmark 1940-45. Det er en historisk epoke, der er velformildet i den fælles historiske erindring. Der er produceret fagbøger i en uendelighed, ligesom krigsårene også lever et stærkt liv i fiktionens verden, hvor film og romaner har bidraget til æstetikken af de indvortes billeder. Perioden er et historisk knudepunkt, og det er der gode forklaringer på. Folkestyret vaklede under os, og de antidemokratiske ideologier var som følge af Europas udvikling efter urkatastrofen 1914-18 i et blodigt opgør. Besættelsen satte økonomien under pres og ødelagde tilværelsen for etniske minoriteter. Den tvang menige borgere til at træffe etiske valg, som kunne have uoverskuelige konsekvenser for dem og deres familier. Presset af regeringen, værnemagten og deres egne moralske kompas, uden at vide under hvilket regime de ville leve, når krigen var slut. Hvis den nogensinde sluttede.

Man kalder 1. Verdenskrig *urkatastrofen*, fordi den trak et blodigt spor af tragedier efter sig. Det her, den anden verdenskrig, var en af dem. Før 1. Verdenskrig eskalerede havde de europæiske stormagter ikke været i krig i mange år, og romantikken omkring fædrelandskamp voksede i mange nationer. Det blev nærmest set som en lettelse, at få afløb for nogle af alle magtens spændinger. Der levede en myte om, at en sund krig ville give fremskridt i et Europa med stigende velstand. Den store krig blev en sand katastrofe, og selvom den fandt en form for fred i 1918, bliver den af visse historikere set som direkte sammenhængende med 2. Verdenskrig. Det var et ideologisk trafikuheld, der havde mange nationale spændinger indgroet, bl.a. nationale storhedsvanvid og mindreværd, der førte helt tilbage til kolonitiden. Det mærkedes også i Danmark. Et nationalt traume blev født i de fire år, hvor Danmark var besat af det nazistiske Tyskland. Og det har naturligt nok affødt en stærkt interesse for at viderefortælle periodens historier med dens helte og skurke: at

forsvare eller angribe de valg man tog under krigen. Men den følsomhed, der kan opstå, når man videreformidler et traume, er netop dét, der gør perioden særligt svær at arbejde med som formidler. Om man er oldefar, forfatter, filminstruktør eller journalist, er det svært at destillere besættelsestidens fortællinger: at afgøre fortællerens hensigter og graden af objektivitet, netop fordi interesserne, følelserne og myterne er så mange.

Positionering og problemfelt

I dette speciale vil jeg undersøge hvordan myter opstår, og hvordan de bliver brugt. For at belyse dette emne vil jeg fokusere på retorikken om en af modstandsbevægelsens centrale figurer, og på hvordan hans historie er opstået i et virvar af diskursivt motiverede fortællinger. Jeg vil undersøge, hvordan disse fortællinger kan tolkes ud fra en historisk og semiologisk forståelse af myters dannelse; hvordan de overlever i journalistikken, og hvordan de bruges politisk.

Den mytiske fortælling har en særlig magt i historien. Myten er grunden til, at stærke fortællinger overlever, og stadigt mange år efter begivenheder har udspillet sig, kan have en stor betydning for et folks mentalitet og selvforståelse. Myten er stærk og let at forstå, og netop derfor overleveres den nemt i både den faglige og populære kultur. Jeg vil undersøge hvorfor historien, når den er pakket ind i en mytisk fortælling, kan bruges politisk. For at blive klogere på denne problemstilling vil jeg bruge en af de mest myteomgærdede epoker, nemlig besættelsestiden, som eksempel. Jeg vil fokusere på besættelsestidens mest kontroversielle samfundsgruppe, modstandsbevægelsen, og som case lade den kendte frihedskæmper Citronens fortælling være hjørnестenen i min undersøgelse.

Midlet for undersøgelsen er altså, at forstå den offentlige fortælling om den kendte modstandsmand Jørgen Haagen Schmith, også kendt som Citronen. Jeg vil undersøge hvilke diskurser, der er fremherskende i skrifter om ham. Derefter vil jeg søge at forstå hvilke kollektive behov, der ligger til grund for formidlingen af hans historie. Altså, hvordan historierne om modstandsfolkene bruges i en bredere fortælleramme.

Jeg har valgt Jørgen Haagen Schmith, da han er en kendt skikkelse inden for modstandsbevægelsen og på den måde repræsenterer det ædle og heltedige, og samtidig har været omtalt nok i de danske dagblade til at undersøgelsen kan tage

form.

For bedre at forstå de mekanismer, der sker i et samfund med et kollektivt traume som besættelsestiden i Danmark, har jeg valgt at inddrage teori fra historiefremstillingen, hvor bl.a. historikerne Anette Warring og Claus Brylids værk *Besættelsestiden som kollektiv erindring* (1998) er yderst relevant. Af samme forfattere har jeg også valgt at inddrage Brylids *Besættelsestidens faser og veje* (2013) og *Om det bevidste og det ubevidste i dansk historie: kan der drages en konklusion af Jane Horney debatten* (1986), og af Warring også artiklen *Erindring og historiebrug – introduktion til et forskningsfelt* (2011), som alt sammen bidrager til forståelsen af besættelsestidens historie, og ikke mindst overleveringen og brugen af den i danskernes fælles bevidsthed.

For at indsætte den kollektive erindring i en bredere sociologisk og filosofisk kontekst, vil jeg benytte mig af teorier fra Roland Barthes og Percy S. Cohen, der beskæftiger sig med dannelsen og brugen af myter i et samfund, og Walther Benjamins historiefilosofiske teser, der giver perspektiv på historiens grundlæggende magt. Alt dette bliver bearbejdet ved hjælp af fagrelevante metoder fra journalistikkens verden. Derfor har jeg valgt at bruge *Journalistisk metode og politisk kommunikation* (Skovgaard 2014), som metodisk grundlag for min undersøgelse.

Problemformulering

Hvordan opstår nationale myter, og hvordan bliver de brugt til at gøre historien politisk? Hvordan kan besættelsestiden, og en af modstandsbevægelsens centrale figurer Jørgen Haagen Schmith, bruges til at forstå denne problemstilling?

Teori

I følgende afsnit vil jeg redegøre for og rammesætte den teori, som skal danne grundlag for min analyse af besættelsestidens mytologi. Jeg vil benytte mig af Anette Warring og Claus Brylids teori om *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, der kommer til at danne logisk grundlag for store dele af min analyse, da den sammenfletter Bryld og Warrings nyskabende historieforskning med den relevante periode. I afsnittet vil jeg både beskæftige mig med den konkrete historiske baggrund omkring besættelse, samarbejdspolitik og politiske fraktioner i modstandsbevægelsen,

samt sætte historien ind i en sociologisk og mentalhistorisk kontekst. Der følger afsnit om besættelsestidens *grundfortælling*, om kognitiv dissonans og om den politiske kamp om tolkningsretten til den historiske epoke. Efterfølgende vil jeg undersøge de semiologiske aspekter af mytiske fortællinger og via Roland Barthes redegøre for en lingvistisk metode hvormed, man kan analysere en myte. Jeg vil supplere med Percy S. Cohens mere traditionelle teori om dannelsen af en myte, og derefter sætte dem i kontekst med Bryld og Warrings syn på myten set i forhold til besættelsestiden. Jeg giver herefter plads til Brylds mere historiografiske tilgang til perioden ved at inddrage den kendte sag om Jane Horney for derefter at give teorien perspektiv med Walther Benjamins filosofiske essays om historisk materialisme. I forsøget på at udlægge tilstrækkeligt med sproglige analyseredskaber vil jeg benytte mig af Michel Foucaults *Vidensarkæologien* til at definere, hvad diskurser er, og hvordan de arbejder. Jeg vil til sidst inddrage en smule baggrund fra litteraturanalsen for mere præcist at kunne skille de journalistiske tekster ad i en sproglig og narrativ analyse.

Det kollektive traume

Anette Warring og Claus Brylds teori om besættelsestidens kollektive erindringsfælleskab er på mange måder et opgør med den historieformidling, der har været fremtrædende indenfor dansk besættelsestidshistorie. Opgøret ligger i deres syn på formidlingen af og *fortællingen* om perioden. I værket *Besættelsestiden som kollektiv erindring* (1998) redegør de nemlig for, hvordan historieskrivningen og *den kollektive erindring* om besættelsestiden igennem årene har organiseret sig som en grundfortælling. En fortælling, der er magtfuld og homogen, men fyldt med selvmodsigelser og ofte struktureret efter berettermodellens faste spændingskurver. Teorien er lavet på baggrund af observationer af bl.a. mediernes dækning af perioden, som viste sig at være massiv, men meget ensartet både tematisk, strukturelt og værdimæssigt. Jeg vil i dette kapitel udlægge det teoretiske grundlag, der har affødt en række hypoteser og forventninger, som jeg arbejder ud fra i min undersøgelse. Værket fremlægger nogle skarpe teoretiske analyser af besættelsestidens på en måde overvejende balstyriske, og dog alligevel strømlinede fælles fortælling. Denne faglige granskning er betydelig for forståelsen af, hvor stort et kollektivt traume krigen er, hvorfor det offentlige fokus blev så nationalt og deraf, hvorfor man fremstillede de danske modstandsfolk, som man gjorde.

For bedre at kunne udlægge teorien i en klarhed, der er nødvendig for at forstå

sammenhængen med mit problemfelt, vil jeg kort redegøre for de centrale begreber i Bryld og Warrings arbejde i følgende afsnit.

Kollektiv erindring eller *kollektiv tradition* er begreber, der tæt knyttet til hinanden og bruges nærmest som synonymmer. Begreberne er omdrejningspunkt for værket og beskriver ”den samlede erindringsproduktion, der bæres oppe af et eller evt. flere erindringsfællesskaber” (Warring 1998:56). Ud fra disse *erindringsfællesskaber*, som bliver kollektive i folkets bearbejdning af krigen, opstår det, som Bryld og Warring kalder en *grundfortælling*.

Hjørnестenen i værket *Besættelsestiden som kollektiv erindring* er netop ideen om, at der i Danmark eksisterer en fælles grundfortælling om besættelsestiden. Bryld og Warring har gennem analyser af historiske fremstillinger i dagspresse, skolebøger, disputatser, romaner, museumsudstillinger, mindehøjtideligheder, film og monumenter søgt at kortlægge en gennemgående fortælling om ’de fem forbandede år’. ”En fortælling, hvis homogenitet er slående, når man tager de varierede formidlingsformer i betragtning.” (Warring 1998:55) Grundfortællingen har sit arnested i det politiske kompromis omkring 1945 og er mulig at identificere, fordi ”ensartetheden udtrykker sig i struktur, tematik og værdier”. (Warring 1998:55) Altså er det muligt at identificere nogle grundlæggende fællestræk i formidlingen af de fem besættelsesår. Alene min præsentation af den historiske periode som ’de fem forbandede år’ er et symptom på eksistensen af denne grundfortælling. Besættelsestiden er i vores fælles erindring blevet til et punkt i historien, hvor alting adskiller sig fra verden før og efter 1940-45. En epoke, hvor det gode og det onde dominerede vores verdensbillede, og hvor man enten var for eller imod den forbandelse, som havde lagt sig over det forsvarsløse Danmark.

Kompromiset og grundfortællingen

Grundfortællingen er udtryk for et politisk kompromis omkring 1945, altså et historisk resultat, og samtidig er den en del af den samlede erindringsproduktion. (Warring 1998:55)

Citatet understreger en vigtig samstilling i forståelsen af grundfortællingens fødsel. Den er et historisk resultat af et kompromis, som de magthavende parter fandt frem til efter befrielsen 5. Maj 1945. Den ene part, politikerne, stod til ansvar for den hidtil

usete og dermed historisk radikale samarbejdspolitik. Den anden part, modstandsbevægelsen, havde opbygget et decideret voldsmonopol i krigens sidste år, samtidig med at de var en vigtig brik i spillet om krigens eftermæle – et spil, hvor Danmark havde et klart mål: at blive anerkendt som allieret nation. (Warring 1998) Og det var bl.a. hér, den aparte danske konsensus opstod. På den ene side havde samarbejdspolitikere, med Erik Scavenius i spidsen, og modstandsbevægelsen, som aldrig var én samlet bevægelse, ageret i to yderpoler af det danske samfund. Lydighedens og lovløshedens yderpunkter. De var organiseret eller uorganiseret på måder, der var ligeså forskellige, som nationalbanken og den lokale købmand. Samarbejdsregeringen stod mere eller mindre magtesløse i sin voldsomme militære underlegenhed, mens krigsårene forløb, og besættelsesmagten strammede grebet om det frie danske demokrati. Og det var trods regeringens langt hen ad vejen samarbejdsvillige opførsel, som nok bundede i et forsøg på at inddæmme de brutale konsekvenser, som de havde været vidne til længere nede i Europa.

Ud fra en geopolitisk synsvinkel og den historiske præcedens med småstaten Danmarks prekære stilling som neutral og nedrustet stat mellem stormagterne fremstillede Scavenius nøgternt og stringent forhandlingspolitikken, som han kaldte den, som en logisk nødvendighed. (Warring 1998:97)

Sådan er i hvert fald et klassisk syn på, hvordan Danmarks politiske system udfoldede sig under 2. Verdenskrig. Mindre besindigt gjaldede de visen 'aldrig mere 9. April' fra kritikerne af Det Radikale Venstres nedrustningspolitik i mellemkrigsårene, som påbud om at fædrelandet bør kæmpe mod alle fjendtlige magter, der trænger ind over vores grænser.

Den præcis modsatte filosofi fandt man hos modstandsbevægelsen. Allerede i denne præsentation, finder vi igen et levn af grundfortællingens logik. Der var som sagt aldrig tale om en fælles bevægelse, der agerede som en organiseret enhed. Efter Tysklands militære tilbageslag på østfronten i 1943, hvor det begyndte at gå op for danskerne, at Nazisterne nok ikke ville vinde krigen, eller om ikke andet, at de kunne besejres, blev det, vi i dag kender som modstandsbevægelsen dog mere organiseret. Til trods for det var der stadig tale om vidt forskellige politiske grupperinger, der kæmpede foran vidt forskellige ideologiske bagtæpper, og ikke mindst for drømmen om vidt forskellige politiske virkeligheder i Danmark i fremtiden. Paletten af folk, der

var rede til at risikere livet for at skade den tyske værnemagt, var bred, lige fra højrefløjen i Dansk Samling over det borgerlige Holger Danske og til partisanerne i det kommunistiske i BOPA.

Mange modstandsfolk kæmpede altså som politiske oprører på baggrund af antidemokratiske værdier. Mange var også demokratisk indstillede, men få drømte nok om en konsensussøgende regering i midten af det politiske spektrum. Omvendt drømte den demokratiske samarbejdsregering næppe om fælles historie med nationalister, kommunister og øvrige af samfundets mest voldsparate borgere. Alligevel fandt de sig selv i en forhandlingssituation om retorik og diskurser efter krigen: ”En mangesidet kamp, hvoraf en af formerne blev tolkningsretten til besættelsestiden”. (Warring 1998:79) Sådan beskriver Bryld og Warring netop dette politiske kompromis, som ender med at bidrage kraftigt til fødslen af et af Danmarks helt store nationale narrativer: Grundfortællingen om besættelsestiden.

En af grundene til at politikerne, frihedsrådet og modstandsfolkene overhovedet kan kommunikere om et fælles ståsted, har noget at gøre med, hvad der skete efter d. 29 august 1943, hvor regeringen abdicerede og overlod den konkrete magtudøvelse til besættelsesmagten.

Det var tyskerne, som fremkaldte dette brud ved at skærpe deres politik, og derved fik de den legale og den illegale modstand til at smelte sammen. (Warring 1998:82)

Skærpelsen af politikken drejede sig bl.a. om, at tyskerne krævede, at den danske regering skulle henrette sabotører og dermed egne statsborgere. Det kunne regeringen ikke acceptere, og dermed fandt modstandsfolk og politikere sig pludselig tættere sammen end nogensinde. Den legale ’modstand’ som politikerne stod for og den illegale, som sabotørerne og kurererne udførte, var nu begge i opposition til den nu endnu voldeligere og mere totalitære værnemagt.

Eftersom partierne og modstandsbevægelsen arbejdede så tæt sammen, var det også naturligt, at de gik sammen om dannelsen af en regering. Parlamentarikerne søgte med andre ord at identificere sig med den aktive modstand og udglatte modsætningen mellem samarbejdspolitik og modstandspolitik. (Warring 1998:82)

Det skulle dog ikke gå sådan, at de dannede en fælles regering, men optakten af

samhørighed og udviskning af ellers så graverende forskelle, som ovenfor beskrevet, var formentlig essentielle øvelser for dannelsen af *den kollektive erindring*.

Modstandsbevægelsen fik imidlertid nærmest intet igennem efter krigen. De måtte eksempelvis give op på deres simple og demokratiske krav om en nedsat valgretsalders til 21 år. (Warring 1998) Formodentlig fordi, at de fleste var unge mennesker. I virkeligheden syntes mange modstandsfolk, at regeringen gik ind og tog meget af æren for deres arbejde, men ifølge Warring og Bryld var dette til dels modstandsbevægelsens egen skyld, da de efter regeringens tilbagetræden d. 29. august 1943 ikke lod deres kritik af samarbejdspolitikken komme til offentligt skue. De ønskede nemlig at illustrere fælleskab og modstand mod tyskerne, mens kommunisternes DKP ville understøtte deres ideologi ved at tegne billedet af, at "folkefronten" kunne virke som en national enhed. (Warring 1998:84) Mange frygtede faktisk, hvad kommunisterne kunne finde på efter befrielsen, da ingen vidste, om det blev englænderne eller den røde hær, der først nåede til Danmark.

Dette komplekse netværk af politiske interesser, ideologiske overbevisninger, frygten og uvisheden for fremtiden, samt opløsningen af den normale lov og ret, førte ifølge Bryld og Warrings teori til en arketypisk *kollektivtradition*, hvor fortællingen om besættelsestiden i realiteten kun illustrerer perioden fra folkestrejken i juli 1944 og indtil befrielsen 5. maj 1945. (Warring 1998)

Den senere konsensuslinje eller det, der her kaldes for grundfortællingen, fortsatte efter 1945 med betoningen af enighed frem for strid. Kun yderfløjene, især DKP og Dansk Samling, kritiserede på ny samarbejdspolitikken. (Warring 1998:85)

Først langt senere, helt oppe i 1970'erne, begyndte historieforskningen at afspejle de grundlæggende modsætninger og forskelligheder, der var imellem politikere og modstandsfolk. (Warring 1998) Det var med andre ord en meget stærk og levedygtig grundfortælling, der var opstået fra asken af 2. Verdenskrig. En grundfortælling, som i dag kan virke manipulerende og historisk usand, men samtidig føles som elementær skolelærdom. Netop den basale oplysning om perioden fra skole, fagbøger og public service-kanalerne, har været i fokus for Bryld og Warrings dokumentation af eksistensen af denne kollektive erindring. Her er et eksempel fra Jørgen Hæstrups værk *1940-45*, der tjente som historisk baggrundorientering til studentereksamen i 1983:

Modstandsbevægelsen nåede sine mål: at føre Danmark ind i kampen mod nazismen og skaffe Danmarks kamp anerkendelse som en del af den fælles allierede kamp. Kampen krævede tunge ofre. Den tyske terror omfattede vilkårlige sprængninger af kendte danske bygninger og mord på tilfældige og uskyldige danske, og overfor modstandsfolkene omfattede den fængslinger, tortur, henrettelser og deportationer. Det blev kampens vilkår, men vilkårene knækkede ikke modstandsviljen. Flere og flere sluttede op bag modstandsbevægelsen, og skønt kampen oprindeligt blev rejst af et mindretal, var det et enigt folk, der den 4. maj 1945 kunne modtage frihedsbudskabet. (Warring 1998:60)

Budskabet er klart. Det var et enigt folk, der talstærk ”skønt kampen oprindeligt blev rejst af et mindretal”, stod sammen i deres bidrag til Danmarks befrielse. Som jeg allerede til dels har redegjort for, var dette bestemt ikke tilfældet.

Modstandsbevægelsen, hvis man da overhovedet kan tale om en sådan enkelt enhed, var et fåtal af danskerne, og deres forskelligheder i mål, ideologi og metoder var, set i forhold til parlamentarikerne, markante. Hvorfor står denne udgave af historien så skrevet i studenternes lærebog helt op i 1983? Bryld og Warrings teori belyser, at det har grobund i den grundfortælling, der blev søsat lige efter krigen, og som har været næsten umulig at få ud af kurs siden da. Måske fordi vi havde eller har brug for denne fortælling efter at have oplevet et så stort kollektivt traume? Det bringer mig videre til næste problemstilling: Hvorfor gjorde vi det? Hvorfor pressede politikerne og borgeren denne fortælling så hårdt, at dens form blev svært sammenlignelig med nutidens historiske kilders vidnesbyrd? I følgende afsnit vil jeg se på, hvilke svar teorien giver på dette spørgsmål.

Kognitiv dissonans

Man kan rejse spørgsmålet, om politikerne i foråret og sommeren 1945 – og for så vidt i de følgende år – virkelig troede på den udlægning af besættelsestiden, de gav, eller om der var tale om bevidst manipulation. Men spørgsmålet forekommer ikke væsentligt i denne sammenhæng. Formentlig var der både tale om overbevisning og om manipulation i en blanding, der var forskellig fra politiker til politiker. (Warring 1998:85)

Her benytter Bryld og Warring sig af termen *kognitiv dissonans* fra sociologen Leon Festinger. Begrebet dækker over en slags spaltning mellem de kognitive og de emotionelle psykiske lag.

Leon Festinger, der har formet begrebet kognitiv dissonans, viser, at der i forbindelse med uløselige modsigelser mellem anskuelser og holdninger og så den samfundsmæssige virkelighed let indtræder psykologiske afværgemekanismer, der 'immuniserer' bevidstheden over for ubekvem information. (Warring 1998:86)

Der åbnes altså for en slags forsvarsmekanisme i mødet med de misforhold, der kan frastøde ens grundlæggende overbevisning, fx ideologiske ståsted, med omverdenens moral. Man bliver fanget mellem følelser og fornuft. I samarbejdspolitikernes tilfælde ser vi, at de måske kognitivt vidste, at de ikke havde ret i det, de sagde om den tætte tilknytning til modstandsfolkene, men følelsesmæssigt fandt de, at det var sandt. Heraf opstår dissonansen, altså et misforhold mellem følelser og logik. Og ifølge teorien er der størst sandsynlighed for, at det emotionelle vinder. (Warring 1998:86) Netop disse afværgemekanismer kæmpede de også med på den anden side af krigen:

I forbindelse med totalitære ideologier kan det føre til den såkaldte 'closed mind', hvor alle rationelle argumenter preller af mod en mur af sjælelig dogmatisme. (Warring 1998:86)

Den tyske nazisme er altså i overhængende fare for at ligge under for kognitiv dissonans på grund af sin totalitære form. Men tilsyneladende er det en mere universel mekanisme end som så, da både de danske samarbejdspolitikere og modstandsfolk synes at lide samme skæbne. Ifølge Bryld og Warrings teori er dogmatismen beskyttet af indbyggede stereotyper, "der beskytter mod et mere åbent og differentieret syn på det, der er dannet så faste meninger om." (Warring 1998) Og netop de stereotype vendinger, altså det, "der på en gang er generaliserende og reducerende, myldrer det med både i den offentlige opinions og historieskrivningens sprogbrug om besættelsestiden." (Warring 1998:86)

Man kan altså tale om, at politikerne som muligvis har været traumatiseret og desillusioneret efter krigen militæ- og borgerkrigs-lignende forhold i Danmark i slutningen af besættelsen, har været spaltet. Fortællinger, der skulle forklare, hvordan

verden kunne se ud som den gjorde, og stadig legitimere *grundfortællingen* begyndte hurtigt at pible frem i offentligheden.

I mangel af et effektivt modspil, der bl.a. skyldtes modstandsbevægelsen tiltagende splittelse og massemediernes ulige fordeling, blev disse forklaringer stort set accepteret af et vælgerkorps, hvor kun en brøkdel havde deltaget i kampen. (Warring 1998:87)

Grundfortællingen blev med andre ord bygget på et fundament af kognitiv dissonans, der fik lov til at leve, netop fordi modstandsbevægelsen ikke var den samlende enhed, de blev ophøjet til at være. I den politiske debat kunne de ikke leve op til den magtmæssige fuldendthed, som de blev givet primært for at skaffe Danmark en plads hos de allierede i historieboerne. Dermed fik samarbejdspolitikerne lov til at dominere grundfortællingen og implementere en kollektiv erindring i folket:

Forklaringen eller fortællingen tilfredsstillede såvel individuelle som socialpsykologiske behov for at skabe sammenhæng og mening mellem nutid, fortid og fremtid. (Warring 1998:87)

Uanset om fortællerne af denne delvist konstruerede virkelighed troede på den eller ej, var her et værktøj så stærkt, at det kunne skabe sammenhængskraft i en befolkning, der havde lidt et af historiens mest fatale kollektive meningstab. Der var plads til at udfylde et tomrum.

Mytens paradoks

Teorien omkring *grundfortællingen* er central for forståelsen af Bryld og Warrings nybrud indenfor besættelsestidshistorien, og den bliver også et omdrejningspunkt for min undersøgelse i dette speciale. Idéen om en grundfortælling er nemlig afsættet til at undersøge og diskutere, hvilke sproglige og sociologiske mekanismer, der sætter ind, når en kollektiv national fortælling bliver født. I dette afsnit vil jeg redegøre for den teoretiske baggrund for afkodningen af myterne i vores fortællinger.

Et af de mest effektive midler til at lime en desillusioneret befolkning sammen er brugen af mytologier. Myten fungerer som limen i en befolkning, der er ved at falde fra hinanden, og en sådan lim var måske netop, hvad Danmark havde brug for i

1945. I hvert fald er det tydeligt at se, at fortællingen om besættelsestiden, og ikke mindst modstandsbevægelsen, hurtigt fik en mytisk grundklang. Bryld og Warring er også optaget af dette, og refererer bl.a. til Rolands Barthes teorier om mytedannelser i deres forsøg på at afdække fænomenet. Jeg har ligeså valgt at benytte mig af Barthes værk *Mytologier* (1969), da han er en helt central teoretiker inden for emnet, og med sine nøgterne semiologiske analyser kan opridses det helt grundlæggende skellet, som myten er bygget af. Derudover benytter jeg Percy S. Cohens *Theories of Myth* til at perspektivere til et bredere syn på behovet for og dannelsen af en myte.

For Roland Barthes er myten både en parasit og et paradoks, men i bund og grund et rent sprogligt fænomen. Et kommunikationssystem med budskab og form. Myten defineres ikke ved det, den er budskab om, men ved den måde, den fremfører budskabet, beskriver Barthes. Og det er et helt centralt perspektiv i Barthes teori om, hvordan myten får liv og ikke mindst, hvordan den suger liv ud af det, hvis form den har indtaget. Det er her hans parasitmetafor bliver relevant for forståelsen af teorien:

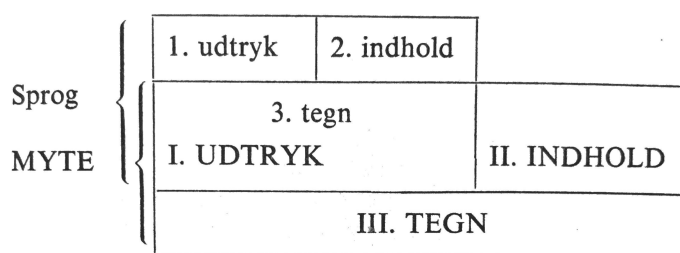
”I meningen er der allerede indbygget en betydningsmekanisme, som udmærket kunne stå alene, hvis det ikke var fordi myten tilegnede sig den og pludselig ændrede den til en tom parasit-agtig form” (Barthes 1969:152)

Citatet her er meget betydningsmættet, men indeholder de essentielle begreber, som vi har brug for til at udbrede teorien. *Mening, form og betydningsmekanisme* er hjørnesten i Barthes skema for dannelsen af en myte. Han tager udgangspunkt i semiologien – eller det man også i dag ville kalde semiotikken, altså læren om betydning og tegn – som han sidestiller med mytologier, som værende lignende videnskaber, fordi de ”studerer ideer, der har taget form” (Barthes 1969:147). I denne verden arbejder man med et tredimensionelt system, bestående af *udtryk, indhold og tegn*. Barthes introduktionseksempel er en buket roser. Den består af roser, følelser og tegn. *Indholdet* er simpelt og materielt *rosen*. *Udtrykket* er, at man med buketten vil udtrykke *følelser*. Og disse to ting giver samlet et *tegn*. ”Tegnet selv, som er associationstotaliteten af de to første emner.” (Barthes 1969:147) Som Barthes beskriver det, er det jo blot følelsesbehæftede roser, men eksemplet er simpelt nok til at drage nytte. Kommunikationen bygger på en semiologisk kæde, hvor der er indlejret betydning fra fortiden. Den fordrer, at man kender til den kollektive forståelse af symbolikken i en buket roser. Hvis roserne havde været sorte eller visne,

ville det straks afføde en ny række tolkninger. Overleveringen af roserne kunne tillige have enorm betydning for modtagelsen af tegnet. Som Barthes forklarer, kan en lille gestus have næsten uendeligt meget mere betydning, end en hel bog, hvis den er bygget på mytens tomme semantik. (Barthes 1969) Lad os gå videre til netop *mytens* sproglige og betydningsmæssige opbygning.

Den er til forveksling identisk med den klassiske *lingvistiske* struktur, som er beskrevet ovenfor. Den har nemlig på en måde overtaget dette tegnsystem. Myten ”er et semiologisk system af anden grad”. (Barthes 1969:149) Det betyder, at hvor det klassiske udsagn begynder med indhold og udtryk, begynder myten med udelukkende udtryk. Hertil kan så tilføjes det indhold, som passer til den givne situationen, til ens verdensbillede, ideologi eller traume. Her følger Roland Barthes’ egen visuelle præsentation af denne opløftning af myten til en højere potens.

Fra Roland Barthes *Mytologier* 1969 s. 149

Den oprindelige lingvistiske struktur med *udtryk*, *indhold* og *tegn*, som jeg her efter Barthes eksempel vil omtale som den *primære*, den *lingvistiske* eller den *sproglige* struktur, er illustreret i skemaets felter 1, 2 og 3. Sluttermen i denne struktur er den samlede association af *udtryk* og *indhold*, og kaldes *tegnet*. Dette tegn bliver mytens rede. Herfra udvikler den sit liv, bygget udelukkende op af udtryk. Med andre ord bliver virkeligheden igennem myten reduceret til følelser og sprog. Indholdet kan være arbitrært, og omtales derfor som en tom skal. Ud fra *udtrykket* og et tomt *indhold* skabes så mytens nye tegn, som nu er forskudt fra den oprindelige verden. *Mytens struktur* er rykket et hak ned i skemaet, hvor den har benævnelserne I, II og III.

Det centrale felt i skemaet, som overlapper og forbinder de to verdner, kan anskues på to måder. Enten som slutterm i den primære struktur eller som begyndelsesterm i mytens. Ses den som slutterm, altså det tegn som samler

associationerne fra udtryk og indhold, indeholder den så at sige en kompleks meningsstruktur. Ses den som begyndelsesterm er den lig med ren form. Her bliver vi klogere på mytens natur. Barthes giver dette overlappende felt termen *betydningsmekanismen (la signification)*:

”Dette ord er så meget desto mere velvalgt her, som myten faktisk har en dobbelt funktion: den beskriver og den meddeler, den informerer og den påtvinger sin information.” (Barthes 1969:151)

Der er tale om en mekanisme, altså noget, der har en funktion, og funktionen er at påtvinge information, og dermed snylte på mening, da den ikke har en sådan indlejret i sig selv. Her sker ”en unormal rykken baglæns fra meningen til formen, fra det lingvistiske tegn til det mytiske udtryksplan.” (Barthes 1969:152) Man kan sige, at myten devaluerer tegnet, fratager den sin mening for at efterlade et tomt felt, der står frit til at blive udfyldt med den betydning eller de følelser, som kan tjene ens formål. Heraf den parasitagtige natur:

I meningen er der allerede indbygget en betydningsmekanisme, som udmærket kunne stå alene, hvis det ikke var fordi myten tilegnede sig den og pludselig ændrede den til en tom parasit-agtig form. (Ibid:152)

Betydningsmekanismen påtager sig ansvaret for noget allerede helt, en allerede eksisterende og fungerende sproglig helhed, som har iboende referencer til historien og kulturen . Myten bedøver referencerne og lader formen stå tilbage, men den dræber helt den historiske betydning, for den har brug for at trække på den allerede eksisterende mening til at tegne sit eget forvanskede billede af virkeligheden:

Man tror hele tiden, at meningen er lige ved at afgang ved døden, men det er en skindød: meningen mister sin værdi, men bevarer sit liv, som mytens form senere vil suge næring af. Meningen bliver for formen til en lettilgængelig reserve af historie, til en rigdom som det er muligt at mobilisere eller fjerne i en slags hurtig vekselvirkning. Det er hele tiden nødvendigt, at formen igen kan slå rod i meningen og derigennem suge næring, og især må den kunne skjule sig deri. (Ibid:153)

For at myten kan opretholde sin illusion om betydning og fuldendthed, må den hele

tiden have adgang til reserven af mening fra det virkeligt levede liv. Det er nødvendigt for myten hele tiden at kunne tilpasse sig den omverden, som den søger at imitere og påvirke ved tvang. Myten er nemlig ikke symbolsk, den står ikke i stedet for noget, men optræder som et ”rigt, oplevet, spontant, uskyldigt, *indiskutabelt* billede”. (Ibid:153) Spontaniteten er imidlertid lånt, hvilket ifølge Barthes får historien til at fordampe. Barthes eksemplificerer:

Jeg er hos barberen og får stukket et nummer af Paris-Match ud. På forsiden gør en ung neger i fransk uniform honnør med blikket løftet mod et eller andet, der utvivlsomt er tricoloren. Det er, hvad selve billedet viser. Men hvad enten jeg nu er naiv eller ej, så indser jeg meget vel, hvad det er det skal betyde for mig: at Frankrig er et stort imperium, at alle landets sønner uden hensyn til hudfarve gør tro tjeneste under fanen, og at der ikke findes noget bedre svar på kritikken af den påståede kolonialisme end den iver, som den sorte mand lægger for dagen for at tjene sine påståede undertrykkere. (Ibid:151)

Anskuer vi billedet ud fra det udvidede semiologiske system, som vist på modellen ovenfor, placerer det sig fint med alt sin politiske betændthed. Vi har et *udtryk* (I): ”ung neger i fransk uniform” gør honnør. Og et *indhold* (II): ”en bevidst blanding af franskhed og militarisme”. (Ibid:151) Sidste trin i systemet er *tegnet* (III), der betegner korrelationen mellem udtryk og indhold. Med andre ord: hvad får vi ud af meddelelsen, det værende sig billede eller tekst. I dette tilfælde kunne tegnet være noget i retning af: den unge soldat fra kolonierne er en stolt nationalist, der gerne ofrer sig for Frankrig. Det er på indholdsplanet, at det mytiske billede rykker sig væk fra virkeligheden. Det er den kunstige opstilling af den unge mand, der gør ham til et gennemsigtigt tomt produkt for afsenderens budskab. Billedet på forsiden af *Paris-Match* er altså en semantisk og kommunikativ udvidelse af buketten af røde roser. En kommunikationsform, som ifølge Barthes har startet et liv som parasit og paradoks.

Forskellen på det lingvistiske tegn, som Barthes kalder *mening*, og det mytiske tegn, som Barthes kalder *betydningsmekanismen*, er, at man i det mytiske system fjerner moralen og nuancerne for at give plads til en enkelt pointe. Meningen fortrænges ikke helt, men bliver udsultet. Det er nok også derfor, at man ofte identificerer myterne ved at lede efter *begrebsindhold* som godhed og næstekærlighed, eller i dette speciale måske landsforræder eller modstand.

Begrebsindholdet er ifølge Barthes de vidt omfavnende begreber, som skaber sammenhængskraft i myten, men som kun fungerer fordi begreber giver lingvistisk mening i forvejen. ”Den relation, som forbinder mytens begrebsindhold med meningen, er først og sidst forvanskningen.” (Ibid:157) Igen ses myten som en form for snylter af mening.

Denne forvanskning er ikke nogen tilintetgørelse: løven og negeren er der stadigvæk, begrebsindholdet har brug for dem. Man amputerer halvdelen af dem væk, men fjerner deres hukommelse, men ikke deres eksistens. (Ibid:158)

Løven refererer til et andet eksempel, som Barthes bruger i sin tekst, men meningen med vores unge soldat er intakt: Man udvisker detaljerne, for bedre at kunne påtvinge sig sin meddelelse, men silhuetten står skarpt tilbage. Fremmedgjort og besat.

Den hellige myte

Ligesom Roland Barthes har søgt at afdække mytens ophav ud fra en semiologisk eller semiotisk tankegang, har antropolog og sociolog Percey S. Cohen arbejdet med myten som et socialt fænomen. I følgende afsnit vil jeg opridse hans syn op dannelsen af en myte.

A myth is a narrative of events; the narrative has a sacred quality; the sacred communication is made in symbolic form; at least some of the events and objects which occur in the myth neither occur nor exist in the world other than of myth itself; and the narrative refers in dramatic form to origins of transformations. (Cohen 1969:337)

Ligesom Barthes, udpeger Cohen misforholdet mellem, hvad der rent faktisk eksisterer i verden uden for myten selv. Han beskriver myten som en hellig kommunikationsform, hvor begivenhederne iklæder sig en symbolsk form. Denne symbolske form afføder hændelser, som kun eksisterer i myten, og derfor, i tråd med Barthes teori, forskyder virkeligheden fra dens oprindelige udgangspunkt. Der sker altså en transformation. Ifølge Cohen beror denne transformation på noget decideret misforstået. Når man taler om myter, taler man om fejlslutninger. Det er ”erroneous beliefs clung to against all evidence.” (Ibid:337) Man hænger fast i troen på myten, fordi den giver en svar, den tilfredsstillende ens behov.

Cohen åbner dog op for ideen om, at myten ikke udelukkende kan defineres som fejl, og indlægger et lille forbehold. Den lever nemlig evigt for de mennesker, der accepterer den, og den bliver dermed en del af dem: "There are no statements of observations which could test them scientifically. They are not error, for their truth, for those who accept them, is preserved for eternity." (Ibid:337) Modsat Barthes, mener Cohen nemlig, at myten kan få evigt liv. Hvis man skal sammenholde det med Barthes syn på mytologiens levetid, kan man sige, at myten overlever, så længe der er nogen, der taler om den, for den er udelukkende skabt af sprog.

Mytens magt - den stivnede fortælling

I *Besættelsestiden som kollektiv erindring* har myten også en central placering i analysen og forståelsen af, hvordan besættelsestidens samlede fortælling har plantet sig i danskerne erindring. Inspireret af Roland Barthes semiologi, beskriver Bryld og Warring, hvordan myten neutraliserer det, der er samfundsskabt. Den har med sit metasprog altid til formål at besynge tingene i stedet for at behandle dem. I tråd med Barthes konstateres, hvordan myten kan være "afhistoriserende, kategorisk, reducerende, identifikativ og repeterende." (Warring 1998:62) Den er et sæt af sprog og betydning, som man blot skal acceptere, og så modtager man den fulde pakke uden brug for refleksion. Det er nemlig ikke nuancerne og bevæggrundene, der er vigtige, men derimod funktionen af fortællingen. Denne Bartheske forståelse af myten bruges af Bryld og Warring til at forstå fortællingen omkring besættelsestiden. Fokus er på mytens "konserverende funktion. Der er tale om en stivnen og 'eviggørelse' af bestemte samfundstræk, som i virkeligheden er historisk betinget." (Warring 1998:63)

Den stivnede fortælling ses allerede ved et kig på det gængse sprog omkring besættelsestiden:

Udtrykkene 'under besættelsen', 'de fem forbandede år', 'de fem mørke år' eller blot 'de fem år' markerer, at tiden under besættelsen var et anderledes og ekstraordinært tidsrum. Tiden under besættelsen kontrasteres med den forudgående og den efterfølgende tid. (Warring 1998:63)

Myten lever, som vi lærte af Barthes, i sproget. Sproget omkring Danmark 1940-45 handler næsten udelukkende om Danmark overfor Tyskland:

”Enhver erfaring får karakter af specifik besættelseserfaring. I mange af kollektivtraditionens fortællinger bliver perioden reduceret til historien om danskernes modstand mod besættelsen.” (Warring 1998:64)

Vi ser altså, hvordan nuancerne i historien langsomt fordamper, og tilbage ligger mytologiens tomme skal af stereotyper. Fx var det næsten altid vinter under krigen og ofte mørkt i fortællingerne om modstandsbevægelsens gerninger. ”efter et opgør mellem ’gode danskere’ og ’tyskere og danske forrædere’ blev ’undertrykkelsen’ bekæmpet, ’nederlaget vendt til sejr’ og ’friheden’ genvundet.” (Warring 1998: 64) Blot nogle bogens eksempler på kollektivtraditionens reducerende og totalitært mytiske sprog. Der er tale om absolutte ideer, som lever diffust og frit uden for tid og rum. Og fortællingen bliver først for alvor mytisk, når modtageren slipper ideen om, at den er politisk funderet. Derfor blev grundfortællingen altså en sang om modstand. Besættelse er lig med modstand. Alt dette bliver ubehjælpeligt cementeret ved Tysklands nederlag og de allieredes sejr:

Det er også en velkendt kendsgerning, at historien skrives af sejrherrene, men i myten er sejrherreposition et fuldstændig totaliserende perspektiv. Den tyske besættelse af Danmark fremstilles her, som om alle andre interesse modsætninger med ét slag blev omstillet eller ophævet, og alle begivenheder og forhold vurderes i lyset af den dansk-tyske konflikt. (Warring 1998:65)

Med et trylleslag forvandles den komplekse højpolitiske konflikt i et samfund med så mange modsatrettede ideologier og interesser, lige fra værnemagere, til kommunister, medlemmer af frikorps Danmark, borgerlige sabotører, almindelige arbejdere, politikere, landmænd og soldater til en tosidet affære. De gode og de onde, danskere og tyskere, landsforræderi og modstand. Det er mytens magt.

Modsætningen mellem modstand og besættelse gennemsyrrer faktisk hele samfundet. Selv samarbejdspolitikken bliver fremlagt som en form for lovlig modstand. (Ibid) ’Den tapre husmor’ er et andet fænomen, der opstår under krigen. Myten tager fat i alle aspekter af samfundet og dræner fuldendtheden til fordel for det simple budskab, at ”der er ikke noget at vælge imellem, man skal bare skrive under.” (Barthes 1969 i Warring 1998: 62) Det kollektive had mod bl.a. nazister, tyskerpiger og værnemagere var ifølge Warring og Bryld med til at gøre modstanden til en

normalitet. Logikken var, at det mindste man da kunne gøre var ikke at samarbejde med fjenden. At sælge produkter til værnemagten gjorde altså én til landsforræder og var dermed en afvigelse, men det krævede ikke nogen forklaring at være antitysk nationalist. Sådan fungerer grundfortællingen.

Mange af grundfortællingens, eller med Barthes ord mytens, udsagn har som sagt ofte også grobund i virkeligheden. Det er vigtigt at have for øje, at der ikke er tale om en løgnehistorie, der skal manipulere en befolkning til at følge en forkert verdensopfattelse. Manipulerende kan den være, men den fungerer udelukkende fordi den suger næring fra virkeligheden, som Barthes udtrykker det. Bryld og Warring istemmer, at der eksisterer en form for usund symbiose mellem mytologi og virkelighed: ”Fortællingens realistiske og mytiske træk er forbundet, idet realismen fungerer som et slags råstof for myten. Det historiske – in casu besættelsestiden – er myten middel til tematisering af det universelle.” (Warring 1998:69) Myten har brug for den lille mængde af historisk evidens for at hæve sin fortælling op på et universelt niveau, der dermed henvender sig til alle mennesker i en hel befolkning. En magtfuld disciplin. En reduktion af det historiske afføder en ny mening, Barthes’ tegn i anden potens, og denne mening er lig med myten, et oppustet fragment af erindring, der ”forvandler historien til noget uundgåeligt og indiskutabelt, omend dramatisk – til natur.” (Warring 1998:69)

Diskursen

Både Barthes, Bryld og Warring har fokus på det problematiske ved den reducerende ytring. De peger på, hvordan grundfortællingen og myten bygger på udsagn, der indeholder så mange merbetydninger, at forbindelsen til historien og til virkeligheden hænger i en tynd tråd. Et andet perspektiv på disse magtfulde merbetydninger kunne være at anskue dem som *diskurser*. Derfor har jeg valgt at inddrage teoretisk baggrund fra filosof og idéhistoriker Michel Foucaults *Vidensarkæologien* (1969). Han beskriver og kritiserer nemlig netop diskursernes reducerende kraft i samfundet:

Såsom begreberne ”mentalitet” eller ”ånd”, som gør det muligt at etablere et betydningsfælleskab, nogle symbolske forbindelser, et spil af ligheder og spejlvirkninger mellem en given epokes samtidige eller efterfølgende fænomener – eller som frembringes som enheds- og forklaringsprincip om en kollektivbevidstheds suverænitæt. (Foucault 1969:64)

Foucault beskriver, hvordan diskursivt ladede ord som ”mentalitet” og ”ånd” giver magt til ægtheden af den kollektive bevidsthed. Tilføjer man Bryld og Warrings teori om besættelsestidens kollektive erindring, kunne man tillægge at begrebet *modstand* ville ligge indlejret i *mentalitet* og *tidsånden* for den givne epoke. Mentaliteten i besættelsestiden forklarer altså, hvorfor hele Danmark var på de allieredes side, og hvorfor danskerne gjorde modstand på hver sin måde – om det så var som kommunistisk sabotør, samarbejdspolitikker eller tapper husmor. I lyset af Foucault kan man altså tale om, at der sker en universel forbindelse mellem alle menneskers diskurser. Noget man skal arbejde imod:

Man må stille spørgsmål ved disse fiks og færdige synteser, disse grupperinger, som man sædvanligvis medgiver uden nogen nærmere undersøgelse, disse bånd hvis gyldighed er anerkendt fra starten af; man må fordrive disse former og dunkle kræfter, hvormed man har for vane at forbinde menneskenes diskurs med hinanden; man må forjage dem fra det mørke, hvori de hersker. (Ibid)

I tråd med Barthes kritiske syn på mytens fordækte og indsmigrende virkning, ser Foucault disse kollektive definitioner af holdning som dunkle kræfter, der skal elimineres netop fordi, at de arbejder i mørket og påtvinger alle mennesker en præfabrikeret diskurs. Begge teorier har et centralt fællestræk, som egentlig kan defineres som en kritik af det sproglige: nemlig myten/diskursens skjulte merbetydning som manipulerende faktor.

Foucault uddyber, hvordan det problematiske diskursfelt kan findes i *værket*, hvordan bogens form kan skabe en grundklang, som diskursen kan søge at efterleve. (Foucault 1969:66) Der ligger altså en magt i at konstruere sin fortælling i et værk, i et epos, hvor der ligger nogle ”forudgående former for kontinuitet” og ”synteser, som man ikke problematiserer”.

Man skal bestemt ikke afvise dem endeligt, men rokke ved den sindsro, hvormed man accepterer dem; vise, at de ikke giver sig selv; at de altid er resultat af en konstruktion, hvis regler det drejer sig om at kende”. (Ibid:68)

Man skal altså kende den historiske og sproglige, med andre ord diskursive,

konstruktion værket er bygget på, for umanipuleret at kunne indtage den viden, værket indeholder.

Modsætningens dimension

For bedre at forstå grundfortællingen og skabelsen af myten omkring modstandsbevægelsen, vil jeg her inddrage en analyse af en af de mest debatterede historier fra besættelsen, nemlig den om Jane Horney. Teorien vil tjene som case og dermed eksemplificere den kollektive erindring og mytens mekanismer, som jeg har redegjort for i de foregående afsnit.

Jane Horney blev likvideret om bord på en fiskekutter på Øresund i januar 1945. Der findes to store teorier om motivet til dette drab. *Den første* ligner en klassisk stikkerlikvidering. Og ved at sige, at Jane Horney var blevet likvideret af folk fra modstandsbevægelsen, konkluderer man samtidig, at hun måtte have været en tysk agent, en stikker eller lignende. Hun havde sin gang på det tyske hovedkvarter Dagmarhus, men om hun var en bekymringsløs ung kvinde med et forhold til en tysk officer, eller om hun var det man i datidens lingo kaldte en landsforræder, vides ikke med sikkerhed. (Bryld 1986) *Den anden teori* hævder, at der skulle være foregået en form for samarbejde mellem dele af den danske modstandsbevægelse og nazisterne, hvilket Jane Horney skulle have haft en viden om, der gjorde det nødvendigt at likvidere hende. (Bryld 1986) Der mangler de afgørende kilder, og så meget desto stærkere får myten lov at blive i sin sproglige vækst mellem virkelighed og interesse:

Historieopfattelsen bliver til en fæstning, hvor det ikke engang er muligt at komme til at kigge ind gennem et skydeskår. Det har Hjalf-sagen og Horney-sagen, så forskellige de end er, tydeligt vist. I de 25 år, der er mellem dem, er der principielt ingen udvikling sket i retning af større åbenhed. (Bryld 1986:282)

Ifølge historiker Claus Bryld har vi brug for autoriteter for at stole på vores egen mening om historien. En mening, som for mange blev cementeret så urokkeligt i debatten og retsopgøret efter krigen, at den har fået lov at leve, både da Bryld skriver sin tekst i 1986 og stadig i dag. Historien er en fæstning. Dette ses ofte tydeligst, når en specifik sag fra besættelsestiden bliver taget op til fornyet debat. I dette tilfælde drejer teksten sig om den ophedede debat, der foregik i kølvandet på en TV-serie,

Jane Horney fra 1985, om netop denne sag. “Der har kun været tale om at *forsvare veletablerede interesser*, der i dette tilfælde viser sig i fortolkningen af en bestemt historisk begivenhed.“ (Bryld 1986:281) At det var drabet på Jane Horney, der i dette tilfælde skabte så utrolig røre, at både tidligere minister og modstandsmand Frode Jacobsen forlangte TV-serien fjernet, og DR kom med en officiel undskyldning, om at indholdet var grundløst, er ifølge Bryld tilfældig. Det drejer sig om at opretholde fortællingerne, fordi de har politisk betydning. Fordi de er ophævet i mytens anden potens, fristes man til at konkludere.

“Politiske kræfter, der har megen prestige investeret i opretholdelsen af bestemte historiske opfattelser, og for hvem historien ikke er et felt for erkendelse og forståelse, men et legitimeringsgrundlag for egen position.“ (Bryld 1986:282)

Der har været mange politiske kræfter på spil, så en stor mængde myter er blevet opretholdt fordi, der har været interesse i, at de skulle leve videre. Det eneste der ifølge Roland Barthes skal til for at en myte lever, er, at der bliver talt om den; at der bliver talt om det, der er med til at styrke ens fortælling. Og hvis modfortællinger opstår, angribes de hårdt. Det kan sammenlignes med fødslen af *grundfortællingen*. Pga. de fælles interesser for modstandsfolk og samarbejdspolitikere, vandt fortællingen om den fælles styrke frem. At nogle, omend få, modstandsfolk skulle have samarbejdet med nazisterne, og en ung kvinde skulle dø på baggrund af det, er så konfliktende med den kollektive erindring om fælles dansk modstand, at en fremstilling fra fiktionens verden på TV får tidligere politikere og modstandsfolk til at kræve den fjernet fra sendefloden eller de ’anklagede’ retsforfulgt. Det vidner om, hvor stærk grundfortællingen er. Det viser os endnu engang, hvordan et splittet dansk samfund havde brug for en fælles fortælling, ”og dermed mistede *den historiske opfattelse* af besættelsestiden også *modsætningens dimension*.” (Bryld 1986:280) Modsætningen mellem ’lovlig’ og ’ulovlig’ modstand, for at bruge politikernes egne ord, blev udvisket, ligesom Frode Jacobsen forsøgte at udviske debatten om, hvad der mon var grunden til, at Jane Horney skulle slås ihjel.

Historiefilosofiske teser

Den tyske filosof Walther Benjamin døde under krigen, da han forgæves forsøgte at flygte fra nazisterne igennem Sydeuropa. Inden da nåede han at skrive et historiefilosofisk værk med små essayistiske tolkninger af historieskrivningens natur og kultur. Værket blev først udgivet i 1942. Disse kortfattede, men betydningsmættede tekster giver et interessant perspektiv på besættelsestidens og myternes historiske udvikling. Jeg vil her citere et par af dem og lade dem stå til inspiration for min analyse og tolkning af kilderne, samt den efterfølgende diskussion senere i specialet.

Krønikeskriveren, der beretter om begivenhederne uden at skelne mellem stort og småt, tager dermed hensyn til den sandhed, at intet, der nogensinde er sket, må gå tabt for historien. Ganske vist kan først den forløste menneskehed fuldt ud tilegne sig sin fortid. Det vil sige: først for den forløste menneskehed er hvert eneste af dens fortids momenter blevet til en *citation à l'ordre du jour* – den dag, der netop er den yderste. (Benjamin 1942:160)

Benjamin nåede ikke at opleve efterspillet af 2. Verdenskrig, men de samfundsmæssige sociale mekanismer, som indtræf, synes han at have en fornemmelse for. Kun det forløste menneske kan leve med hele sin historie. Med andre ord, kun det menneske, der accepterer sin fortid, kan have alle sin fortids momenter på dagsordenen. Set i forhold til Barthes teori ville det kræve en verden uden myter, for myten arbejder netop modsat. Den går ind og skelner mellem stort og småt og udelader enorme mængder af information fra fortiden. Den udelukker store dele af den individuelle erindring og blokerer dermed adgang til den kollektive. Kun den krønikeskriver, der ønsker at intet skal gå tabt, kan undlade den mytologiske skelnen mellem stort og småt. Når krøniken skrives af de i krigen så involverede parter, virker det som en umulighed at finde en fortæller, der ønsker alting frem i lyset. Derfor sker dette ikke før den yderste dag.

Der skal som bekendt have eksisteret en automat, der var konstrueret således, at den for hvert af en skakspillers træk præsterede et modtræk, der sikrede den sejr i partiet. En dukke i turkist dragt med vandpibe i munden sad ved brættet, der var placeret på et stort bord. Ved hjælp af et system af spejle fremkaldtes den illusion, at man kunne

se igennem dette bord fra alle sider. I virkeligheden sad der under det en pukkelrygget dværg, der var mester i skak, og som manøvrerede dukkens hånd ved hjælp af tråde. Man kan forestille sig et modstykke til dette apparat i filosofien. Den dukke, som kaldes ”historisk materialisme”, er forudbestemt til altid at vinde. (Benjamin 1942:159)

Automaten kan sammenlignes med myten. En instans, der altid kan trække på en mester, der er mere menneskelig, end den syner. Den syner som en uovervindelig automatik, der altid vil vinde. En autoritet. Men nedenunder spejlene sidder et væsen, i mytens henseende i en virkelig verden med nuancer, som *vælger* sine træk og kun lader den udvalgte information komme i spil. De udvalgte informationer bliver til mytens virkelighed. *Den historiske materialisme* er forudbestemt til altid at vinde. Altså er det aldrig den menneskelige tanke, der skriver historien, men automatikker, der er styret fra et sted udenfor den umiddelbart oplevede verden. Myten fungerer som en sådan automatik, da den ifølge Barthes glider væk fra virkeligheden.

Benjamin arbejder med universelle tematikker. Mange, måske på grund af tiden hvori de er skrevet, er relevante for arbejdet med 2. Verdenskrig. Følgende tekstuddrag problematiserer totalitet og undertrykkelse:

De undertryktes tradition belærer os om, at den undtagelsestilstand, vi lever i, er reglen. Vi må finde et dertil svarende historiebegreb. Så vil vi indse, at vores opgave går ud på at tilvejebringe den virkelige undtagelsestilstand; og det vil styrke vores stilling i kampen mod fascismen. Den chance består ikke mindst i, at dens modstandere vil bekæmpe den under påberåbelse af fremskridtet som historisk norm. – forbløffelsen over, at det, vi oplever, er muligt endnu i det tyvende århundrede, er *ikke* filosofisk. Den står ikke på tærsklen til nogen erkendelse, det skulle da være, at den historieopfattelse, den stammer fra, er uholdbar. (Benjamin 1942:163)

Benjamin står i opposition til den historieopfattelse, der abonnerer på, at verden hele tiden bevæger sig mod fremskridt, og at de lidelser vi oplever er nødvendige kvaler for at nå frem til en bedre verdensorden. Undertrykkelsen lærer os dette. Den undtagelsestilstand som undertrykkelsen bringer, svækker de undertrykkede endnu mere og gør dem sårbare over for totalitære ideologier, såsom fascismen og selvfølgelig den tyske nazisme. Tilmed er det altså ikke en filosofisk åbenbaring, at voldsomheder som fascismen kan eksistere i 20. århundrede. Igen refererer Benjamin

til, at historien ikke kontinuerligt leverer fremskridt. Den filosofiske åbenbaring er således at dette historiesyn er *uholdbart* og måske kun leder til mere undertrykkelse, undtagelsestilstand og dermed sårbarhed overfor totalitære metoder.

Sammenfattende mellem de to tekstuddrag, kan man tale om, at der eksisterer en underlæggende mytisk magt (en dværg under bordet), der omhyggeligt udvælger de træk, der skal videreformidles til virkeligheden. Dertil kommer en fejltagtig opfattelse af, at de lidelser man ser i verden kan opfattes som et nødvendigt onde, fordi der hersker en idé om historiens evige fremskridt. Begge disse mekanismer må gøre et menneske sårbart overfor totalitære ideer, og herunder kan der også argumenteres for en forøget 'sårbarhed' overfor eller vilje til at stole på *den kollektive erindrings* grundfortælling.

Det figurative sprog

For bedre at kunne beskrive de virkemidler, der bliver anvendt i mine analysetekster, vil jeg inddrage en smule teori omkring billedsprog og fynd, dels hentet fra *Sproget i de elektroniske medier* (Thurah 2013), som egentlig henvender sig til projekter, der arbejder med elektroniske medier, men de sproglige observationer kan sagtens overføres til lidt ældre trykte tekster. Derudover vil jeg inddrage en smule teori fra litteraturanalysen i *Om Litteraturanalyse* (Møller 1999).

Begrebet *fynd*, bruges ofte til at beskrive det journalistiske sprog, og dækker over noget, der "fanger øje eller øre, den er elegant, overraskende måske endda poetisk." (Thurah 2013:72) Ordet betyder egentlig, "hvad der kan føles eller mærkes" (Ibid). Fynden arbejder ofte lige på grænsen til det klichéfylde eller overdrevende, da den søger at overbevise læseren med noget sprogligt kunstfærdigt. Fynden kan eksempelvis ofte indeholde allitterationer eller humoristiske vendinger. Fynd er også en bredere betegnelse om en stil i sproget, der kan indeholde figurative delelementer. *Metaforen* er helt central i beskrivelsen af sproglige billeder. Den arbejder med "en lighedsrelation mellem billedplan og det, metaforen skal beskrive. Metaforen skal kort sagt ligne." (Thurah 2013:75) Eller som Lis Møller beskriver det i litterær sammenhæng:

Den klassiske definition af metaforen som lighedsfigur betoner den familieskab med *sammenligningen* eller *similien*, og det er den almindelig opfattelse, at sammenligne med sin eksplicite to-delte struktur kaster lys over den metaforiske operation.

Sammenligningen forbinder eller sammenholder to forestillingssfærer ved hjælp af konjunktionen >>ligesom<< eller >>som <<” (Møller 1999:158)

Metaforen og sammenligningen arbejder altså med ligheder mellem to planer.

Billedplanet skal så at sige hjælpe med at belyse realplanet, så man kan få en mere nuanceret forståelse. De er allestedsnærværende, både i det litterære, journalistiske og dagligdagens sprog. Se for eksempel min forklaring af fænomenet ovenfor: billedet skal hjælpe med at ”belyse” realplanet. En klassisk metafor, en fast vending, måske endda en kliche. Billedet står ikke med en lygte og lyser på noget som helst. Det kan virke banalt, men metaforen er en så fast indgroet del af sproget, at dette kan gå ubemærket hen.

Symbollet adskiller sig ved ikke at skabe en lighedsrelation, men tillægger derimod en betydning ”i kraft af sammenhængen eller pr. konvention.” (Thurah 2013:75) Det klassiske eksempel er korset, der kan være symbol for eksempelvis både kristendom og død. *Metonymien* er i samme familie, men adskiller sig ved at bytte om på det beskrevne og noget, der knytter sig til det. Den ”kan fx fremhæve virkningen på bekostning af årsagen eller egenskaben på bekostning af hele personen eller genstanden.” (Thurah 2013:76) Man kan beskrive forskellen ”metafor (lighed) metonymi (nærhed)” (Møller 1999:167), eller som litteraturforsker Ulla Albæk definerer metonymien: ”Ordforskydning, især med hensyn til klausalforholdet”. (Ibid:174)

Metode

For at give klarhed og transparens omkring undersøgelsen, vil jeg her redegøre for de metodiske valg, jeg har gjort mig, for bedst at kunne besvare specialets problemformulering. Jeg vil benytte mig af en blanding af den deduktive og induktive metode. I tekstlæsningen vil jeg eksempelvis deduktivt lede efter diskurser, metaforer og karakteristiske ordvalg, men også læse teksten induktivt med åbenhed for nye opdagelser, der kan gøre mig klogere på den offentlige opfattelse af modstandsfolkene. Den nære tekstlæsning vil være i fokus, så jeg vil derfor trække på hermeneutikkens grundprincipper, om kvalitativt at gå i dybden med teksterne, indsamle mine analytiske erkendelser og lade dem være grundlag for en dybere indsigt. Dette kaldes også *den hermeneutiske spiral*

Jeg følger mange af principperne fra afsnittet *Tekstanalyse i dybden* fra *Forskningsmetoder i journalistik og politisk kommunikation* (Skovgaard 2014), da denne metode rammesætter, hvad man kan få ud af sin tekst ved en kvalitativ og dybdegående læsning. Jeg vil derudover tillige benytte de metodiske tilgange, jeg finder hos historikerne Claus Bryld og Anette Warring og hos semiotikeren Roland Barthes. Bryld og Warring leder efter grundfortællingen, altså de narrative fællestræk, der gennemsyrrer meget af historiefortællingen omkring besættelsestiden. Denne grundfortælling søger jeg at finde i fortællingerne om Citronen, Jørgen Haagen Schmith. Jeg lader mig derfor også inspirere af, hvordan de identificerer grundfortællingen i sproget. I deres analytiske arbejde, leder de efter bestemte ladede ord, såsom landsforræder, modstand og tyskertøs. De leder også efter særlige narrative træk, fx tilstedeværelsen af berettermodellen, samt mistænkeligt konsensussøgende offentlige udtalelser omkring fællesskabet mellem modstandsbevægelse og samarbejdspolitikere. Disse fokusområder er en del af min undersøgelsesmetode, da de kan muliggøre en kritisk undersøgelse af, hvordan de offentlige historier om citronen har været, og hvordan de stemmer overens med virkeligheden – og med virkeligheden mener jeg her de stærkeste historiske kilder. Derudover ligger der, udover en semantisk forståelse af myten, en metodisk gave gemt i Roland Barthes *Mytologier*. Han arbejder med et semiologisk skema til at beskrive, hvordan myter opstår, hvordan de forankres i virkelighed overfor fiktion, og hvorledes de kommunikerer med omverdenen. Denne sproglige analysemetode vil jeg også benytte mig af, da den kan hjælpe med at identificere myter.

Ifølge forfatteren til *Tekstanalyse i dybden*, sprogforskeren Jonas Nygaard Blom, kan hans metode bl.a. give svar på tekstens *form, indhold, kontekst* og *diskurs*. Den bygger på princippet om, at en tekst ikke kan være en én-til-én gengivelse af virkeligheden; at sproget er med til at skabe virkeligheden, da vi bruger det som tegnsystem og dermed udlægger det til fortolkning. Metoden kan bruges til at bekræfte eller afkræfte hypoteser. (Skovgaard 2014)

Metoden er bygget op af seks trin:

1. Fastsættelse af formål og forskningsspørgsmål
2. Udvalgelse og gennemlæsning af tekster
3. Indhentning af kontekstuel information

4. Valg af tilgang
5. Analyse og fortolkning
6. Sikring af analysens pålidelighed og troværdighed

Her vil jeg redegøre for min tilgang til de seks trin.

1. Jeg vil undersøge sprogbruget og fortællestilen i journalistiske tekster skrevet om modstandsmanden Jørgen Haagen Schmith. Der er skrevet meget om personen, men der mangler en detaljeret sproglig analyse af teksterne, som har den narrative struktur for øje og har teoretisk ballast i semiologien samt den moderne besættelsestidshistorieforskning.

2. Jeg tager udgangspunkt i en længere tekst ved navn *Bogen om Jørgen - Citronen* af journalist Bent Demer, udgivet 1945. Bogen er en journalistisk biografisk tekst, men er unik da den er skrevet og udgivet kort tid efter Jørgen Haagen Schmiths død i efteråret 1944. Den giver altså en særegent indblik i den retorik og diskurs, der var omkring den centrale modstandsmand i tiden, hvor den føromtalte *grundfortælling* blev skabt. Der er altså tale om en bred samfundsmæssig problemstilling: Ofrede man historien for fortællingen om konsensus efter krigen? Det søger jeg at dokumentere igennem en case: fortællingen om en af de mest kendte modstandsfolk Jørgen Haagen Schmith. Casen skal tjene som eksempel på hypotesen om, at der opstod virkelighedsforvanskende myter under og efter krigen, der indlejrede sig som en kollektiv erindring hos befolkningen. Jeg vil supplere min analyse med udvalgte artikler fra dagspressen. Jeg er opmærksom på, at udvælgelse af artikler kan være problematisk for et forskningsprojekt, da man ofte kan finde de tekster, der passer til ens hypotese, men i dette tilfælde skal avisartikler blot støtte op om en central historisk tekst, altså *Bogen om Jørgen*, og dermed påvise eksistensen af en retorik. Det handler med andre ord om at få belyst nuancerne i fortællingen om en udvalgt case og ikke om at male et bredt billede af diskursen omkring modstandsfolk generelt. Dette giver mening, da min analyse og fortolkning bygger på lødig forskning af historikerne Warring og Bryld, og da min analyse er kvalitativ og hermeneutisk frem for kvantitativ. Jeg udvælger desuden artiklerne, som anvist af Blom (i Skovgaard 2014), på baggrund af søgeord med kerneord fra forskningsspørgsmålet. På grund af mængden af overleverede artikler omkring Jørgen Haagen Schmith har det været

tilstrækkeligt at søge på hans navn samt ordene *Citronen, modstand, modstandsmand, Holger Danske og sabotage*.

3. Min kontekstuelle information kan siges at være lig med mit teoriafsnit.

4. Min analytiske tilgang er ikke ensidig, men vil fokusere på *den kritiske diskursanalyse*, samt *den retoriske og narrative analyse* fra *Forskningsmetoder i journalistik og politisk kommunikation*. (Skovgaard 2014)

”Den retoriske analyse og diskursanalysen giver for eksempel begge mulighed for at tage kritisk stilling til teksten og dermed også mulighed for direkte at påvirke en given sprogpraksis.” (Ibid:174)

Disse tilgange passer godt til min undersøgelse, da jeg har en klar formodning om, hvilke sproglige mekanismer, jeg vil finde i forhold til *grundfortælling* og *myte*, og hvorfor de er problematiske rent historisk og samfundsmæssigt. Jeg vil altså automatisk have en kritisk tilgang til teksten og lede efter, hvordan min tese kan bevises retorisk. Jeg vil benytte mig af Barthes’ semiologiske skema til at identificere mytedannelser og desuden trække på litteraturanalysen, der har et solidt apparat til at fortolke fortællinger, og hvilke underliggende allegoriske lag, de måtte have. Jeg vil lede efter karakteristiske ordvalg, billeddannelser, mønstre og fortælleformer.

5. Jeg vil søge at dechifrere eventuelle myter og lede efter fyndigt sprog og retoriske og narrative karakteristika, der bidrager til styrkelsen af *grundfortællingen* og billedet af Schmith som heltefigur. Som nævnt ovenfor vil jeg benytte mig af en blanding mellem deduktiv og induktiv metode, da jeg leder efter spor fra kollektivtraditionen og myter, men stadig ønsker at have et åbent sind for nye opdagelser, der kan lære os noget om, hvordan der blev talt om modstandsfolk. I min analyse vil jeg stille følgende tre indledende spørgsmål: Hvad er sprogligt karakteristisk ved teksten? Hvordan er teksten bygget op? Og hvordan er teksten fortalt? (Skovgaard 2014)

6. Jeg vil sikre mig, at analysen og fortolkningen er pålidelig ved at være *transparent* omkring mine valg og min argumentation. (Ibid)

Formidlingen af vores helte

Dette afsnit er undersøgelsens maskinrum. Det er hér, jeg producerer den nødvendige

data, der skal hjælpe mig videre i undersøgelsen og ende med at give svar på den aktuelle problemstilling. Jeg vil undersøge, hvordan fortællingen om Jørgen Haagen Schmith er blevet fremstillet, og hvordan den skriver sig ind i *kollektivtraditionens* mytiske struktur og analysere den biografiske udgivelse *Bogen om Jørgen – Citronen* (1945). Bogen er en journalistisk fremstilling af Citronens liv, skrevet af journalist Bent Demers, ud fra en lang række interviews lavet med Citronens nærmeste. Jeg har valgt denne bog, fordi den er et unikt vidnesbyrd til mentaliteten og synet på den kendte modstandsmand, netop efter krigen og efter hans død. Den er et historisk arkiv af den kollektive fortælling om Jørgen Haagen Schmith og dermed også for besættelsestiden som epoke – og den nationale mytes ophav og natur. Jeg vil supplere med læsninger af avisartikler fra perioden, for at understøtte og perspektivere mine resultater vedrørende diskurserne om Jørgen Haagen Schmiths fortælling og dermed den kollektive erindring.

Førordet

”Denne Bog er ikke noget Helteepos. Den er en Bog om en almindelig Mand med et skævt lille Smil”. (Demer 1945:6) Sådan starter Journalist Bent Demers bog ved navn *Bogen om Jørgen – Citronen* udgivet i 1945. Den biografiske udgivelse disclaimer fra første linje, at den ikke er et *Helteepos*, altså må det forstås, at den ikke forsøger uden belæg at ophøje Jørgen Haagen Schmith til at kunne mere eller være mere end en almindelig mand. Teksten forsætter:

– en Mand, der fik det mærkelige Øgenavn >>Citronen<<, og som i Danmarks tungeste Aar gjorde dette lidt latterlige Navn kendt og elsket over et helt Land. Og frygtet af dem, der kaldte sig Herrefolk. (Demer 1945:6)

Den gør også opmærksom på, at den ikke er en udtømmende biografi, men bygger på beretninger fra de mennesker, der stod ham nærmest og kendte ham bedst. En udtømmende biografi er den ikke, men den er rig på information om hvilken retorik, hvilken diskurs og hvilken grundlæggende fortælling, der lå i tiden om Jørgen Haagen Schmith lige efter besættelsestidens ophør.

Allerede i bogens første linjer kan der spores en struktur. Nemlig en diskurs om, at Citronen var en almindelig og gemytlig mand, som alle danskere elskede for hans altruisme, og alle nazister og landsforrædere frygtede for hans evner som dansk

beskytter. Han gjorde tingene lettere i 'Danmarks tungeste Aar'. Her ser vi også *grundfortællingen* titte frem for første gang: fremhævelsen af besættelsesårene som Danmarks tunge år. Tiden blev som nævnt i teori afsnittet ofte kontrasteret som en helt selvstændig historisk epoke, der stod uden for den øvrige historie, og hvor særlige idealer og særlige personer eksisterede. Fx en helt som Citronen: sabotøren, speditøren og likvidatoren med det skæve smil. Bent Demer fortsætter sine forord med at bekendtgøre, hvorfor historiens dengang nulevende kilder er anonyme:

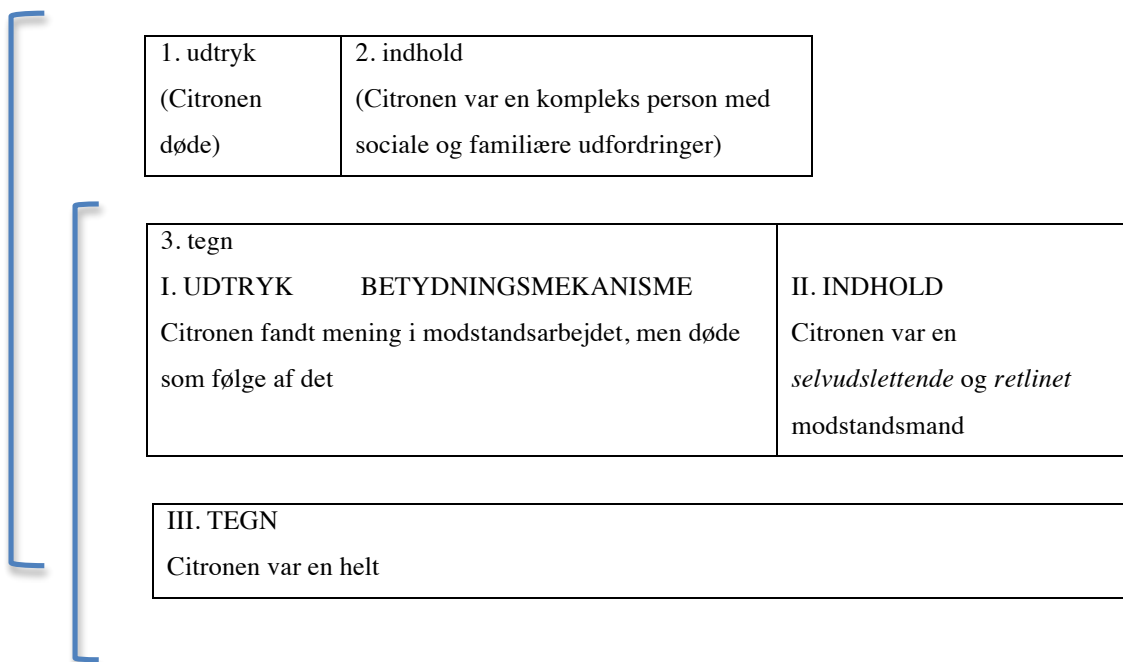
Ikke for at gøre nogen Forskel på døde og levende, men fordi >>Citronen<< selv var en mand, der hyldede Beskedenhed. Og fordi han – hvis han havde levet med os i dag – vilde være gået tilbage i Stilheden og Ubemærketheden lige saa selvudslettende og lige saa retlinet, som han gik ind i den Kamp, der skulde koste ham Livet. (Demer 1945:6)

Udover at der kan være et kildemæssigt problem med anonymitet i en journalistisk fremstilling, ligger der nogle interessante informationer om forfatterens ønske til at fremstille Schmith på en bestemt måde. Der eksisterer en underliggende diskurs, der bygger på forestillingen om en beskeden, retskaffen mand, der ofrer sig selv for et større formål, og bestemt ikke for at søge anerkendelse eller berømmelse, eller for egne interesser, hvad end de måtte være. Der ligger en hel pakke af forudbestemte værdier gemt her. Foucault ville kalde det en *syntese*, Bryld og Warring ville kalde det *kollektivtradition* og Barthes ville give det betegnelsen *myte*. Lad os starte i teksten mindste enheder, de semantiske.

Fortællingen er, at Citronen var en almindelig mand, der trådte til i Danmarks tjeneste, da Danmark havde allermest brug for det, og blev en helt. Men hvis man kender til Jørgen Haagen Schmiths baggrund, er der en masse forbehold i denne fortælling: han havde fx en del sociale og økonomiske udfordringer; han kom fra en velstet nordsjællandsk familie, men arbejdede selv som altmuligmand og udsמידer på natklubben Zigeunerhallen; han blev fyret og fik igennem sin kone Bodil Haagen Schmiths far i stedet en ansættelse på Citroën-fabrikken i Sydhavnen - heraf tilnavnet Citronen. Mange kilder beretter, at Schmith var meget psykisk presset af sit arbejde under krigen. Naturligvis, fristes jeg til at sige. Han arbejdede ifølge de fleste historiske kilder inkl. *Bogen om Jørgen*, nærmest konstant i 1943 og 1944 indtil hans død. Pointen her er ikke så meget at fastsætte, hvordan Schmith egentlig var, eller

hvad han egentlig foretog sig under krigen – om han var god eller ond, retskaffen eller forræderisk. Målet med denne analyse er at beskrive, hvilken diskurs der er på spil, om der er tale om en mytedannelse, og hvorvidt det skriver sig ind i forskningen af en generel *grundfortælling* og kollektiv erindring om besættelsestiden. Alt sammen for bedre at forstå, hvorfor der i så fald var behov for denne fælles mytologisering.

Set ud fra Barthes semiologiske skema for myten, giver det mening at give udsagnet om, at Citronen ”vilde være gået tilbage i Stilheden og Ubemærketheden” status af mytens *betydningsmekanisme*, og se betegnelsen af ham som en ’selvudslettende’ og ’retlinet’ modstandsmand som mytens *indhold*. Det sproglige udsagn starter i anden potens og udelukker dermed muligheden for at nuancere fortællingen om Citronen med viden om hans socioøkonomiske status, hans temperament og hans personlige bevæggrunde for at gå ind i modstandsarbejdet. Alt dette er udelukket, fordi udsagnet starter som ren *form*, som Barthes ville formulere det. Det kommer med en fastlåst betydning. I dette tilfælde ligger implicit, at Citronen fandt mening med sit modstandsarbejde, men døde som følge af det. Det tegner altså en skitse af en mand, som ér en del af virkeligheden, men som myten kan fylde en passende betydning på, der ikke er en del af virkeligheden. I dette tilfælde fyldes der ud med en arketypisk modstandsmand: modig, selvopofrende og beskeden. Det er altså sandt, at Citronen fandt mening med arbejdet og døde som følge af det, men mytens påfyldning af indhold om, at han var selvudslettende og retlinet er ikke (nødvendigvis) sand. Disse to ting, *betydningsmekanismen* (udtrykket) og *indholdet*, skaber sammen et *tegn*. Et udsagn, som er forvansket og forskudt fra virkeligheden.

I ovenstående skema har jeg fyldt stikord ind for at illustrere, hvordan denne teori kunne arbejde. Det er altså ikke nogen facitliste over, hvilke betydninger og diskurser denne tekst indeholder, men et perspektiv på en mulig læsning, som kan fremme ens forståelse af grundfortællingen og dermed mytens opståen. I felterne 1. og 2. har jeg indsat et 'fiktivt' sprogligt udsagn, som et slags bagtæppe for mytens udsagn. Forfatteren har vidst, at Citronen døde (1), hvis man kendte til hans personlige historie, kunne man tillægge den en indholdsmæssig betydning (2), som kunne føre til den association, at Citronen fandt mening i modstandsarbejdet, men døde som følge deraf (3). Her tager myten over, som beskrevet ovenfor, og ender i en helt ny association: at citronen var en helt.

Set ud fra Walther Benjamins historiefilosofiske teser kan man forestille sig, at vi som læsere i forordet spiller skak mod den historiske automat, der gør, at vi hele tiden er et træk bagud. Myten suger næring i virkeligheden, men tilføjer nyt indhold, der påtvinger os at have en bestemt mening om Citronen. Vi ved, at han udøvede vold, men vi får at vide, at han var beskeden, selvudslettende og retlinet, så vi er dømt til altid at tabe kampen mod historien. Dværgen, der sidder under bordet i automaten og arbejder i mytens tjeneste, har mesterligt udvalgt de informationer, vi skal have om

Citronen, som skal overbevise os om, at han var en helt. Læseren i 1945 var *den undertrykte*, der som dansker havde været underlagt en fremmed besættelsesmagt, og dermed ifølge Benjamin er sårbar overfor totalitære ideer. Og som vi ved fra Roland Barthes, er myten en totalitær sproglig magt. I bogens forord kan man altså anlægge perspektivet af både Barthes myte, Bryld og Warrings grundfortælling, Foucaults diskurs og Benjamins historiefilosofi. Jeg vil i det følgende fortsætte analysen ud fra denne metode.

Bogen om Jørgen

Efter at have analyseret bogens forord og givet en generel fornemmelse af værkets karakter, vil jeg nu lade analysen arbejde sig videre igennem teksten for at søge efter tegn på grundfortællingen og diskurser, der kan gøre os klogere på, hvordan kollektive nationale myter overleveres. Jeg vil lave nedslag på særlige relevante sproglige passager og analysere dem detaljeret. Disse vil desuden alle kunne stå som eksempler på, hvordan bogen generelt er skrevet. Som i en klassisk litterær analyse, giver det mening at begynde med tekstens opbygning og komposition. Fortællingen placerer sig ganske naturligt i berettermodellens dramaturgiske kurver. Set i dette perspektiv er historiens *anslag* døden af lille Jørgens far, da Jørgen, som han konsekvent omtales i bogen, kun er ni år gammel. Herefter følger *præsentationen* og *udbybningen*, hvor vi følger Jørgens familiære og arbejdsmæssige udvikling op til voksenlivet. *Point of no return* er utvivlsomt besættelsen, og *konfliktoptrapningen* kan deles op i to faser: Jørgen, der gør modstand på egen hånd og Jørgen som vigtig aktør i modstandsbevægelsen, herunder hans tilfangetagen af og flugt fra nazisterne. *Klimakset* er Jørgens kamp for livet og død i villaen på Jægersborg Allé i oktober 1944. *Udtoningen* kan betegnes som 'Citronens martyrium'.

Anslaget og præsentationen består for en stor del af tilforladelige beskrivelser af Jørgens gemyt som barn, hans følsomhed og arbejdsomhed er i fokus. Han vokser op og bliver altmuligmand først på en rigmands yacht og senere i Zigeunerhallen:

I disse stormfulde Aar, hvor Jørgen kom sammen med mange af Storbyens mærkeligste mennesker, og hvor han ustandselig skiftede Adresse, udviklede han en Selvstændighed og en Afsky for regelbundet Arbejde, der kunde være blevet farlig for ham, hvis han ikke inderst inde var forblevet ubesmittet og havde bevaret det Lune, der lærte ham at tage Tilværelsens Skuffelser uden Bitterhed. (Demer 1945:14)

Det er tydeligt, hvordan Demer foregriber sit gennemgående tema og sin gennemgående karakteristik af Jørgen som en modstandens mand. Han forslår endda, hvordan han ville være kommet i fare for at ende på den 'forkerte' side, hvis det ikke havde været for hans ubesmittede indre. En *metafor*, hvis billedplan er hentet fra den medicinske verden. En metafor, der ofte er set i forbindelse med nazismen og fascismen, og som bygger på det billede, at den totalitære ideologi er som en smitsom virus, som man skal være ualmindelig *modstandsdygtig* for at forblive ubesmittet af. Et eksempel på dette er Albert Camus' *Pesten* (1947), der bruger udbruddet af en smitsom pest som allegori for fascismens indtog. Som modsætning til smittemetaforen bruger teksten en anden metafor, "Lune", til at karakterisere Jørgen. Han indeholder altså en kilde til varme og dermed godhed i sig, som gør ham i stand til at tage imod tilværelsens skuffelser. Tilstedeværelsen af accept og fraværet af bitterhed må logisk føre til en samvittighedsfuld person, som man kunne forestille sig både kan og tør handle på nationens vegne. Her bevæger vi os fra analyse af tekstens billedsprog til analysen af dens semiologiske struktur. Udsagnet, at man kunne forestille sig, han både kan og tør handle på nationens vegne, er nemlig en slutning, jeg laver på baggrund af de tegn, teksten har givet mig.

Man kan nemlig argumentere for, at karakteristikken af Jørgen som ubesmittet er en betydningsmekanisme giver mulighed for injiceringen af passende merbetydning. Så er myten allerede i gang med at sprede sig, som en virus. Mytens nye indhold viser os Jørgen som en samvittighedsfuld person, der ikke knækker under modgang, og mytens tegn fører os dermed igen i retning af Jørgen som helt. Det er i hvert fald en fortolkningsmulighed, teksten giver. Det er imidlertid vigtigt at have for øje, at denne fortolkningsmulighed ikke nødvendigvis er bevidst. Det mytiske sprog sniger sig så at sige ind på modtageren og skaber en ubevidsthed idé om, at Jørgen ville alle det bedste. Foucault ville kalde det en diskurs og rette opmærksomheden hen på det problematiske i at modtage en syntese af ideer, som man ikke bevidst kan dechifrere. Set i lyset af Walther Benjamins historiefilosofi undveg Jørgen Haagen Schmith netop fare for underkastelse af en totalitær ideologi på grund af sin ubesmittede renhed. Dette er yderst interessant at sætte i mytens kontekst. Vi ved nemlig fra Benjamin, at mennesker der lever i undtagelsestilstand har en større risiko for at blive undertrykt af en totalitær magt. Netop en sådan undtagelsestilstand må

man sige, at Jørgen var i. Hvis vi skal søge at skitsere det ud fra Barthes' strukturer, ville det se ud som følger. Udtryk: undtagelsestilstand, indhold: Jørgen er ubesmittet og bliver derfor ikke Nazist, tegn: tegnet er altid op til den enkeltes fortolkning, da den bygger på en korrelation mellem udtryk og indhold. Mulig fortolkning: Jørgen er et forbillede, og det bedste modsvar på en kritik af modstandsfolk som handlende for egen vindings skyld. Vi kan sammenligne det med Barthes' eksempel om den unge soldat, der gør honnør. Den unge sorte mand er det bedste svar på kritikken om Frankrig som påståede koloniale undertrykkere. Jørgens ubesmittede sind er det bedste svar på kritikken om modstandsbevægelsens påståede kriminelle og egoistiske motiver. Det er den kunstige postuleringen omkring hans ubesmittede sind og rene hensigter, der gør ham gennemsigtig og dermed, ifølge Barthes, *mytisk*. Nuancerne om hans bevæggrunde er gået tabt for at give plads til denne dogmatiske karakteristik. Det er med sprog som dette, at myten 'Citronen' skabes, og det er med denne retorik, at *grundfortællingen* cementeres. Han repræsenterer stoltheden og håbet overfor den mørke og smittebærende besættelsesmagt. Journalisten Bent Demer bidrager altså til den af Bryld og Warring beskrevet konsensus i efterkrigstidens ellers polariserede samfund, og dermed til *kollektivtraditionens* opståen.

Det viser sig i min læsning, at der i *Bogen om Jørgen – Citronen* er flere karakteristiske metaforer, der går igen. En af de centrale er netop den om Citronen 'den ubesmittede':

>>Jeg faar nok et Par Aar i Fængsel<<, sagde han flere gange. >>Men det gør heller ikke noget. For jeg har altid kun gjort, hvad jeg selv fandt rigtigt.<< Paa en mærkelig fremsynet Maade anede han, at det, der var gjort af de bedste, nok vilde blive udsat for kritik af de næstbedste, naar Faren engang var overstaaet og der igen kunde tales frit. Han overdrev sine Bekymringer, men Tanken nagede ham, skønt han havde sin Samvittighed ren. (Demer 1945:62)

Jørgen Schmith citeres her igennem den anonyme kilde, som vi dog kan regne ud er sygeplejersken, der tog sig af ham, da han restituerede på Jægersborg Allé efter at han blev skudt under et flugtforsøg fra tilfangetagelsen på Nørre Allé, hvor han uheldigvis var klædt ud som politimand, den dag politiet blev interneret. Der er faktisk tale om en form for indrømmelse af kriminelle gerninger, og det nærmeste bogen kommer på noget, der kunne tolkes som kritisk overfor hans virke. Og så alligevel: "kritikken"

nærmest insisterer på Jørgens renhed. Diskursen er nemlig ikke, at Jørgen var en modstandsmand, der havde gjort meget godt, men også havde trådt ved siden af til tider, som det jo kun er menneskeligt at gøre, når man lever under så ekstremt stort et pres, som man gjorde som eftersøgt sabotør og likvidator. Diskursen er i stedet, at Jørgen nærmest *profetisk* forudsiger, at det efter krigen bliver de *næstbedste*, der kommer til at rette kritik mod de *bedste*, altså ham selv. Når der igen kan tales frit vil de næstbedste, dem der ikke har den samme indsigt som Jørgen Haagen Schmith, på baggrund af deres ytringsfrihed kunne dreje sandheden og sætte ham i fængsel, selvom han havde ”sin Samvittighed ren”. (Ibid) Bogens udsagn er, at han overdrev sine bekymringer, men trods denne overdrivelse og hans rene samvittighed nagede det ham alligevel, at nogle ville kunne rette uberettiget kritik mod ham efter krigen. Der eksisterer altså en syntese, som bærer tegningerne af Schmith som samvittighedsfuld, da det nagede ham trods hans ubesmittede renhed. Metaforene om det rene og ubesmittede går igen. De støttes af en metonymi, der sætter *de bedste* i stedet for Jørgen og de andre modstandsfolk og *de næstbedste* i stedet for en instans, som er mere uklar, men som bredt set kunne være den øvrige befolkning af kritiske borgere og/eller myndighedernes efterforskere. Grundfortællingens modstilling mellem rigtigt og forkert lurer også i citatet.

Et andet karakteristisk tema i bogen er det om Jørgens snarrådighed og fysiske formåen. I dette eksempel har Jørgen afsløret stikkeren Bertelsen, og er i gang med en afledningsmanøvre, da han fatter mistanke og det ender i et skudopgør på Frederiksberg Allé.

Bertelsen blev ramt haardt med det samme, men havde dog Kræfter nok til vaklende at løbe over paa den anden Side af Gaden, hvor han kastede sig ned bag et Træ og begyndte at skyde paa Opelvognen. Men Jørgen var ham for hurtig. Han havde allerede faaet Fart hen mod Stedet, hvor Bertelsen laa. Idet Vognen var ud for ham, fyrede Jørgen og de to andre Mænd og dræbte Bertelsen på Stedet. (Demer 1945:43)

Demer tegner et billede af en kompetent modstandsmand med hurtighed og overblik, ikke mindst bag rettet. Senere i fortællingen om en af Schmith og han partner Flammens aktioner lyder det, at ”>>Flammen<< ramte to af Vagterne, der blev dræbt, mens Jørgen, som førte Vognen med venstre Haand, skød forbi >>Flammen<< og ramte den tredje af Vagterne.” (Demer 1945:52) Fremstillingen bliver en smule

tegneserieagtig i sin fremstilling af Schmith med sin understregning af brugen af venstre hånd.

Teksten har en magt, fordi den er et værk. Som Foucault gør rede for, skal man ikke afvise værkets værdi som kilde til viden, men man skal være klar over, hvilke diskurser den indeholder, og man skal ”vise, at de ikke giver sig selv; at de altid er resultat af en konstruktion, hvis regler det drejer sig om at kende”. (Foucault 1969:66) Der er et utal af eksempler på denne lidt underforståede helteretorik. ”Endnu engang saa det ud, som om Jørgen havde haft Held til at narre Skæbnen” (Demer 1945:60), lyder det for eksempel efter hans flugt fra tyskerne ved Sankt Hans Torv. Man skal ikke afvise, at Jørgen var hurtig og årvågen, en dygtig billist og en fremragende skytte, selv med venstre hånd. Men det er vigtigt at være opmærksom på, hvilket billede værket prøver at skabe i læserens hoved. I dette tilfælde et billede som passer godt ind i den grundfortælling, som nationen havde brug for ved krigens afslutning.

Grundfortællingen havde brug for, at modstandsfolkene skulle være menneskelige, så landet kunne opnå den grad af konsensus, der var nødvendig for at få et tåleligt eftermæle, og ikke mindst status som allieret. Det har vi lært af Bryld og Warrings forskning, og det har vi set antydninger af i analysen her. *Bogen om Jørgen – Citronen* bidrager til dette billede ved sin menneskeliggørelse af en af modstandsbevægelsens ellers hårde hunde:

Det var ham saa uvant, at andre skulde gøre noget for ham. Af Natur og Sind var han den, der gav. Og han nød at blive forkælet. Maaske var det ikke mindst det, der gjorde, at han saa forholdsvis hurtigt bedredes – dét og saa hans uslukkkelige Livstørst og Vilje til at vende tilbage og slaas videre. (Demer 1945:61)

Det vises i fyndige metaforer, hvor stor en iver han havde for at slås for Danmark. Forfatteren skaber med formuleringen ”hans uslukkkelige Livstørst og Vilje” en stærk hyperbel, der med sin overdrivelse skal understrege Citronens heltemod. *Den uslukkkelige Livstørst* er tilmed et figurativt sprogligt virkemiddel, hvor der sættes metaforisk lighed mellem en uslukkkelig tørst og Jørgens vilje til at gøre modstand mod besættelsesmagten. Denne medførte i øvrigt, at han i bedste superheltestil heles usædvanligt hurtigt, ikke mindst på grund af danskernes hengivenhed til ham. Lige inden ovenstående citat markeres: ”Maaske for første Gang i sit Liv fik Jørgen

haandgribelige Beviser for, hvor meget Mennesker holdt af ham.” (Ibid)

Befolkningen elskede ham, han var beskeden, selvopofrende, modig og menneskelig. Sammen går disse enheder op i en højere konsensussøgende enhed og giver netop det brændstof som grundfortællingen og myten havde brug for.

Denne hjælpsomhed, der bundede i hans naturlige Trang til at være venlig og god mod sine Medmennesker i Forening med hans næsten utrolige Evne til at kunne lave alt, blev sidenhen Egenskaber, der ikke alene tit hjalp ham ud af en farlig Situation, men som ogsaa gjorde, at Jørgen altid fandt Venner, hvor han kom frem. (Demer 1945:11)

Tekstens logik bygger i dette citat igen på, at Jørgens evner kom indefra, som en naturlig gave. Teksten søger at male et billede af en mand, som virkelig var født til det han lavede. Som om alting lige siden han var spejder, pegede imod han skulle blive modstandsmand. Man kan argumentere for, at det er en noget romantiserende tendens. Det er vigtigt at huske, at Jørgen Schmith arbejdede som likvidator, han udførte kriminelle modstandshandlinger allerede i 1942, længe før Holger Danske og frihedsråd var en realitet. Han endte sit liv som del af dette modstandsarbejde. Alligevel synes bogen at antyde, at alt i Jørgens liv pegede hen mod disse gerninger. I ovenstående eksempel ses det, hvordan bogen antyder, at hans hjælpsomhed var en af de personlighedstræk, der hjalp ham ud af farlige situationer. Det kan ganske vist være rigtigt, men at koble det sammen med hans vaner som spejder er med til at styrke og cementere de mytiske træk i hans fortælling. Barthes ville sige, at det netop er her i sammenkoblingen mellem Schmiths hjælpsomhed som spejder og hans evne til at undslippe farlige situationer som modstandsmand, at udsagnet løfter sig til anden potens og bliver mytisk. Relationen til hans spejdertid fortsætter:

Naar der var Lejr, ankom Jørgen som Regel senere end de andre. Tit dukkede han først op ud på Aftenen, naar Lejrbålet var tændt, og denne ensomme Skikkelse, der pludselig kom ud af Mørket, og som straks kunde løse Opgaver, de andre maaske ikke magtede, appellerede stærkt til Kammeraternes Fantasi. Jørgen selv nød vel selv ubevidst dét at være anderledes (Ibid.)

Der skabes her mystik om Jørgens karakter. Han var den, som arbejdede i mørket, og som ubesværet kunne løse opgaver, som andre ikke kunne. Han blev set op til. Det er en beskrivelse, der kunne passe til en karakteristik af en klassisk helt. Mørket kan tolkes som et symbol på hans evne til at arbejde uselvisk og hemmeligt. Og hemmeligt bliver her lig med selvopofrende, da han som modstandsmand, der arbejder i mørket, ikke er i lyset til at høste hæder og roser. Ved udsagnet om, at ”Jørgen selv nød vel selv ubevidst dét at være anderledes”, romantiseres hans rolle som modstandsmand igen. Sætningen antyder, at de sociale problemer, som måske i virkeligheden førte hans vej ind i det illegale arbejde, skulle have været en nydelse for Jørgen. At han godt kunne lide, at han ikke passede ind i sit overklasseophav og blev en ensom sabotør i den københavnske nat. Jeg vil naturligvis ikke gøre mig selv til dommer over, hvilke af disse udlægninger, der er mest sand, men jeg ønsker at opridse kontraster imellem dem for at gøre mig klogere på, hvordan myten om Citronen er opstået, og hvad den kan lære os om den kollektive nationale fortællings magt.

Tordenskjold

Jeg vil i dette afsnit supplere min analyse med artikler fra de danske dagblade udgivet i samme periode som bogen, altså i 1945 efter befrielsen. Denne periode er interessant, fordi pressefriheden var tilbage i landet, men fortællingerne om besættelsen var stadig ved at blive skabt og havde endnu ikke cementeret sig som faste og grundlæggende. Jeg har fulgt min metode og brugt relevante søgeord til at finde frem til de inddragede tekstemplar. Følgende artikel stammer fra Information, som er et dagblad, jeg finder meget relevant, da det var en af de kendte ’modstandsaviser’. (Warring 1998) Jeg har fundet frem til de relevante artikler ved i dette tilfælde at bruge søgeordene ’Citronen’ og ’modstand’. Følgende er fra avisen d. 4. Juli 1945, to måneder efter Danmarks befrielse, og har rubrikken ”Da Kriminalrat Buncke bad om >>Flammen<<s Nekrolog”. (Bilag 1, Dagbladet Information 4.7.1945: 4) Artiklen blev skrevet i forbindelse med fundet af Bent Faurschou Hviid (Flammen) og Jørgen Haagen Schmiths lig i Ryvangen i København, som under krigen blev brugt som henrettelses- og begravelsesplads. Citronen præsenteres således:

I Ambulancen dræbte han sin fangevogter og flygtede. Mens han lå saaret hos cand. polit. Strøm Teisen i Jægersborg Allé 184, kom tyskerne efter Strøm Teisen.

>>Citronen<< sendte sygeplejersken ud af en Bagdør og tog Kampen op. I Tre timer sloges den saarede mod en hundredtallig Overmagt. De fik ham ikke levende. (Bilag 1, Dagbladet Information 4.7.1945: 4)

Journalisten understreger, at de ikke fik mulighed for at arrestere Schmith. Udsagnet har en nærmest symbolsk værdi, da den refererer til det mytiske martyrium. Jeg forstår det således, fordi at teksten sætter et slags succeskriterium op for Schmiths kamp mod 'overmagten', nemlig at det var bedre at dø i kamp end at overgive sig til fjenden. Dette taler ind i Jørgen Schmiths personlige grundfortælling, som vi begynder at kunne se aftegningen af; at han døde som en folkehelt, faldt i kamp for sine gode idealer – en ægte martyr. Teksten her indeholder således en syntese af mening, som man, ligesom Barthes påpeger, blot behøver at skrive under på. Artiklen foregriber sågar sin egen funktion som 'ophøjer' af Flammen og Citronen.

Engang, naar hele medlidenhedskampagnen er glemt, og naar mange af de Mænd, der under denne krig har spillet en Rolle i Offentlighedens Bevidsthed, er borte, uden at nogen savner dem, vil dansk Ungdom læse om >>Flammen<< og >>Citronen<< som om Tordenskjold. Deres Minde vil ingen vove at beklukke ved Interpellationer i Landstinget eller Muldvarpearbejde i Pressen. (Bilag 1, Dagbladet Information 4.7.1945: 4)

Journalistens profeti er på en måde blevet indfriet. I hvert fald er retorikken omkring de to modstandsmænd stadig mytisk og heroisk mange steder. *Sammenligningen* med Tordenskjold bygger på ideen om en nationalhelt, der er hævet over andre ellers vigtige personer, der "har spillet en Rolle i Offentlighedens bevidsthed". (Ibid.) Med andre ord spår journalisten, at Flammen og Citronen vil blive ægte nationalhelte. Ingen vil turde at besmudse deres minde, hverken ved retslig forfølgelse eller i pressen. Et utrolig interessant udsagn, som ikke mindst er med til at styrke deres mytiske status, men som også har vist sig at være sand. Netop Jørgen Schmiths behandling i pressen vil jeg komme yderligere ind på senere i specialet. 'Når hele medlidenhedskampagnen er glemt, vil ungdommen hylde dem som nationalhelte.' Sådan er budskabet. Medlidenhedskampagnen kan anskues som en metafor, da der

nok ikke konkret har været tale om en kampagne, hvis formål var at have medlidenhed med alle de menige modstandsfolk, og dermed give dem respekt, mere fordi man havde ondt af dem, end fordi de fortjente det. Metaforen bygger dog på ligheden med en sådan kampagne, og budskabet er lig dermed. I artiklens samtid hyldes en bred vifte af de offentlige personer, der havde en betydning under krigen, men når det engang har lagt sig, vil man huske de sande helte: Flammen og Citronen. Det har på mange måder vist sig at være sandt, men måske har artikler som denne været en del af en kollektiv selvopfyldende profeti?

Hvis vi ser nærmere på de kollektive elementer, altså elementer fra kollektivtradition, mytologien og diskursanalysen, finder vi interessante svar. Journalisten spør, at vi, når støvet har lagt sig efter krigen, ikke vil vove at forfølge de to helte retsligt eller i pressen. Det er et klart tegn på den virkelighed, som kollektivtraditionen beskriver, nemlig en konsensus mellem det offentlige Danmark og modstandsbevægelsen: en søgen mod midten, der i denne artikel direkte opfordres til. Grundfortællingen var endnu ny på dette tidspunkt, og behovet for at modstandsbevægelsen og den politiske verden skulle finde konsensus og skabe et stærkt narrativ for befolkningen var endnu ikke stadfæstet. Det synes, at Flammen og Citronen blev galionsfigurer for den kampagne med disse stærke formaninger om deres ægthed og historiske holdbarhed. Der bliver udlagt en præmis om, at der var mange gode folk, der kæmpede under krigen, men at dem man vil huske, når den første bølge af 'medlidenhed' har lagt sig, er de ægte helte. Dem, som historien vil huske og som kunne komme i spil som motiv på tændstikæskerne. Information har altså haft en tydelig interesse i at tale disse modstandsfolk op, og dermed hjælpe med at skabe den konsensus, som grundfortællingen har brug for, for at bære danskerne igennem krisen og give dem status som del af en frihedskæmpende, allieret nation. Selvom Jørgen Schmith og Bent Faurschou Hviid var en del af det borgerlige Holger Danske, skal de være billeder på den frihedselskende demokratiske modstandsmand. Noget, som de ikke nødvendigvis personligt kunne leve op til, men myten var født. Netop behovet for den frihedselskende demokratiske modstandsmand, var måske en af grundene til at grundfortællingen valgte de to borgerlige folk, frem for en kommunist og en person fra Dansk Samling, der havde været svære at påklistre mærkaterne 'frihedselskende' og 'demokratisk'.

Det er netop, hvad myten gør, hvis vi ser på Roland Barthes' analyse af myten. Den påklitrer mærkater, der passer til den kontekst, hvori varen skal sælges. Ifølge Barthes forholder menneskene sig nemlig ikke til myten i overensstemmelse med en sandhed, men med et behov, og dermed afpolitiserer de alt efter, hvad der er brug for. (Barthes 1969) Det er derfor nærliggende at konkludere, at myten afpolitiserer alle de nuancer af Schmith og Hviids historie, der ikke styrker deres efterstræbte status af nationalhelte. Eksempelvis Jørgen Schmiths egenhændige sabotage, der i 1942 inden modstandsbevægelsen var rigtig organiseret, ligeså godt kunne have fået status af simpel kriminalitet, som modstandsarbejde. Man kan også se det som et resultat af Walter Benjamins 'historiske materialismes' sejr. Der bliver skabt en syntese af de to modstandsfolks idealer, som altid er et træk foran, fordi den hele tiden kan tilpasse sig omgivelserne. Man kan sige, at de tegninger, der bliver lavet af Flammen og Citronen i denne artikel er ren form. De er papfigurer, ligesom Jørgen er i *Bogen om Jørgen - Citronen* – papfigurer skabt i Barthes' anden potens. De bliver tegnet som omridset af to mænd i lange frakker med pistoler. Det er mytens *udtryk*. Hertil fylder myten op med *indhold*: demokratisk moral, mod og beskedenhed. Tilsammen udgør disse en korrelation som giver mytens *tegn*: to historisk holdbare danske helte på højde med Tordenskjold. Sådan arbejder myten, og sådan overlever den i sproget, så længe der bliver talt om den, for myten er ren sprog.

Ligesom i Horney-sagen bliver historien i sådanne mytiske fortællinger hurtigt en fæstning, der bliver umådelig svær at rokke.

Det, Tyskerne offentliggjorde i Aviserne, var af noget anden Karakter – det fremstillede >>Flammen<< som lystmorder. Det var han ikke. Han gik ind til sit Job som til en tung Pligt [...] både >>Flammen<< og >>Citronen<< var Vovehalse.

(Bilag 1, Dagbladet Information 4.7.1945: 4)

Her ser vi en af grundene til, at historien bliver så svær at rokke. Udover, at myten har en usynlig dværg, der omrokerer de omstændigheder, hvori vi diskuterer historien, har den også grundfortællingens skribenter, der uden at vide det, har skrevet for at omgå de modfortællinger, der opstod. Her et eksempel, hvor det findes nødvendigt, trods modparten er den tyske besættelsesmagt, at påpege det fejlagtige ved at kalde Flammen en lystmorder. Udsagnet stiger derefter til anden potens ved at hævde, at Flammen altid gik ind til arbejdet som til en tung pligt. En subjektiv karakteristik og i

den grad en problematisk præfabrikeret syntese, jf. Foucault. Ved brug af modighedsmetaforen ”Vovehals” bliver den desuden afsluttet med lidt ekstra påfyldning af indhold til myten. Ligesom Frode Jakobsen offentligt forsvarede modstandsbevægelsen i forbindelse med Jane Horney-sagen, går Information i juli 1945 ind og offentligt forsvarer Flammen og Citronens ry og rygte. Avisen er på den måde med til at udglatte kontrasterne og forskellene i modstand mellem disse sabotører og likvidatorer, samarbejdspolitikere, den tapre husmor og den menige mand med sin knyttede hånd i lommen. Avisen medvirker til at styrke grundfortællingen og søsætte myter; den bidrager til tabet af modsætningens dimension.

I en artikel fra Politikken med rubrikken *De bedste maa dø* fra d. 21/5 1945, ser vi ligeså interessant sprogbrug omkring den kendte Citron. Underrubrikken slår tonen an: ”Tre af Frihedskampens Helteskikkelser, John, Flammen og Citronen – deres Kamp og deres Død” (Bilag 2, Politikken 21.5.1945: 1) Artiklen er en slags opsummerende fælles nekrolog over de tre modstandsfolks heltmodige dødsfald. I artiklen ser vi mange af de samme egenskaber blive pålagt Citronen: ”Citronen var maaske lidt mere sentimental end Flammen – han skaanede aldrig sig selv, men tog det frygtelig nær, naar det gik hans Kammerater galt.” (Ibid) Den altruistiske Schmith bliver beskrevet: at han trods sit sentimentale sind, overvandt sig selv og turde stå imod. Han ofrede sig, og udøvede vold, selvom hans følsomme natur stred imod det. Der hersker et konstant paradoks i opfattelsen af Jørgen Schmith, og for den sags skyld også Flammen, som denne artikel også omhandler. Vi ved, at han arbejdede med at slå folk ihjel. Han mødte op på sine ofres bopæl eller fandt dem ude i byen i et overraskelsesangreb. Han likviderede dem for det meste med et skud igennem hovedet, da det var den sikreste form for drab. På den anden side synes beskrivelserne af Citronen i pressen ofte at omhandle hans lune gemyt, hans følsomme sind eller hans godhed. Disse sider af ham er sandsynligvis ganske rigtige, hvorfor skulle så mange mennesker lyve? Men de er næppe tilnærmelsesvist fyldestgørende for ham som en generel karakteristik. Der er altså noget, der hele tiden styrer fortællingen og bremser den, når den bliver for dyster. Det er sådan myten arbejder ifølge Barthes og ifølge Bryld og Warring. Hvad med den side af Schmith som var fuld af kontraster, og som ikke altid satte andre mennesker over sig selv? Som havde problemer i familien, og uopfordret startede sin sabotage i det offentlige rum og på sin egen arbejdsplads.

Som måske ikke kunne overholde aftaler og havde psykiske vanskeligheder. Skal vi ikke lære mere af personer som ham at kende, for at kunne forstå besættelsestidens og modstandsbevægelsens betydning for Danmark? I det følgende afsnit vil jeg diskutere konsekvenser af mytens tendens til at udvælge visse dele af historien og efterlade resten til at blive glemt.

Historiens magt

Efter at have analyseret det biografiske værk og de supplerende avisartikler, vil jeg fortsætte med at indkredse emnet i en mere diskuterende form. Den analyserende tilgang til problemstillingen vil dog videreføres, da jeg i følgende afsnit vil inddrage nye tekster, som skal bidrage med en mere perspektiverende vinkel på emnet.

Diskussionen vil have baggrund min teori og mine analysetekster, men søge at løfte emnet op på et mere samfundsrelevant, kritisk og diskuterende niveau. For hvordan bliver alle disse mytologier og forskudte sandheder så brugt? Og hvorfor opstår de? Det er nogle af de spørgsmål jeg vil diskutere i følgende kapitel, som vil indeholde afsnit om *Parasitten i sproget*, der analyserer tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussens tale om samarbejdspolitikken fra 2003, der dengang skabte stor debat, og stadig kan anses for kontroversiel, *Den urokkelige fortælling*, der diskuterer konsekvenser af en mytisk national fortælling, og *Konfliktende heltefortællinger*, som anskuer arbejdet med at lokalisere og definere den mytiske fortælling i en nutidig kontekst, ved en diskussion af den offentlige debat omkring mit arbejde med radioserien *Speditørens død – Myten om Morten Nielsen* fra december 2018.

Parasitten i sproget

Den mytologiske overlevering af fortiden har været en vigtig faktor for dannelsen af vores nationale historie og identitet. De mytiske og sagnlignede fortællinger om modstandsfolkene under krigen er blevet til en vigtig del af vores billede af, hvad der skete og ikke mindst hvad, der var rigtigt og forkert under krigen. Den kollektive erindring om besættelsestiden har i sin mytiske natur forflyttet sandheden, ophøjet den til en anden potens. Hvad har det betydet for vores verden og vores politiske virkelighed i dag? Der er talrige eksempler på hvordan sådanne mytiske fortællinger kan bruges politisk, hvordan historiebrug kan blive et vigtigt redskab for legitimering eller undergravning af politiske valg. Et interessant eksempel på dette er Anders Fogh

Rasmussens tale på Søværnets Officersskole d. 29 august i 2003. På 60-årsdagen for ophøret af samarbejdspolitikken afholdte han en tale, hvori han afsagde en række kritiske formaninger om hans politiske forgængere fra krigens tid.

Den 29. august 1943 er en dato, vi bør huske - og være stolte af. Den dag blev Danmarks ære reddet. Den danske regering stoppede langt om længe samarbejdet med den tyske besættelsesmagt og gik af. Efter godt tre års samarbejde med tyskerne blev der endelig rene linier. Det var heller ikke en dag for tidligt. (Web 2)

Den hidtidige konsensus, som vi fik beskrevet af Bryld og Warring, om at samarbejdspolitikken var et nødvendigt onde, og at den i sin fælles ånd med modstandsbevægelsen faktisk var et slags legalt oprør, er med et trylleslag forsvundet. Det er i hvert fald ikke noget, som daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen abonnerer på. Hvorfor mon ikke? Det er bemærkelsesværdigt, hvor ren en linje han ønsker at lægge for sin holdning til samarbejdspolitikken. Svaret skal nok ikke findes i hans intention om ikke at samarbejde, hvis Danmark under hans embede skulle blive besat af en overmagt, men rettere skal det findes i hans ønske om at samarbejde med en overmægtig allieret på den anden side af Atlanterhavet. Tidligere på året i 2003 havde Danmark med et snævert flertal i folketinget valgt at deltage i en invasion af Irak, og den politiske situation var betændt. Den officielle forklaring på invasionen var, at Irak skulle være i besiddelse af masseødelæggelsesvåben, men set i retrospekt var sagen mere kompleks og havde uden tvivl noget at gøre med, at amerikanerne og George W. Bush ville tage et endeligt opgør med Iraks præsident Saddam Hussein, som de siden goldkrigen i 1991 ledet af hans far George Bush senior havde haft et stærkt ønske om at se falde. Hvorom alting er, støttede Anders Fogh Rasmussen den amerikanske linje. Faktisk havde man indtrykket af, at den danske statsminister ville gøre hvad som helst for at vise sin støtte til USA. Invasionen af Irak var kontroversiel, både en nyskabelse i forhold til den danske sikkerhedspolitik, der i perioden op til havde bestået af brede flertal til brug af fredsbevarende styrker, men også set i forhold til invasionen af Afghanistan i 2001, der havde en mere direkte kobling til 11. September-angrebet.

Fogh benytter sig ligesom Demer af en renhedsmetafor til at beskrive danskernes forhold til besættelsesmagten. Han ønskede *rene linier* med tyskerne og dermed ren samvittighed, fordi politikerne burde have bragt samarbejdet til ophør

lang tid før. De burde have gjort modstand. På den måde kan vi se, at Fogh i denne tale abonnerer på den del af grundfortællingen, der beretter om en underlæggende modstand i samfundet, men frasorterer den del af grundfortællingen, som gør samarbejdspolitikkerne til at del af denne modstand. Han slår fast, at ”Begivenhederne i Danmark blev bemærket hos de allierede. Der er ingen tvivl om, at sænkningen af flåden bidrog til at forbedre Danmarks omdømme hos dem.” (Web2) Men fortsætter med sin analyse af den politiske fornedrelse:

Det var ikke regeringens, Folketingets og det etablerede Danmarks fortjeneste, at samarbejdet med tyskerne ophørte. Tværtimod havde det officielle Danmark fra starten af Danmarks besættelse den 9. april 1940 lydigt rettet sig efter tyskerne, samarbejdet på alle niveauer, og opfordret befolkningen til at gøre det samme. (Web2)

Man fristes på dette tidspunkt i talen til at tro, at Fogh har gjort endeligt om med grundfortællingen og her fremlægger sin egen kontroversielle udlægning af besættelsestiden. Men straks som han har fastslået at politikerne var nogle feje og føjelige marionetdukker, som førte sin egen befolkning bag lyset med opfordringer til at følge deres eksempel, dukker den velkendte kollektivtradition op i talestrømmen:

I sidste ende var det befolkningens voksende utilfredshed med samarbejdspolitikken og modige modstandsfolks indsats, som tvang regeringen til at opgive samarbejdet med tyskerne. Det skal vi være glade for og stolte af. Vi skylder en stor tak til de modstandsfolk, som gennem sabotage mod tyskerne og samarbejde med de allierede trodsede samarbejdspolitikkerne og sikrede i sidste ende Danmark en plads på den rigtige side i kampen mod nazisterne. (Web 2)

Det var altså modstandsfolk som eksempelvis Citronen, der her høster æren for, at den nederdrægtige samarbejdspolitik fik sin ende. Det var modet og renheden hos modstandsmændene sammen med befolkningens voksende ulydighed, der reddede landets ære. Her ser vi et tydeligt eksempel på, hvordan myten fra 1945 er overlevet og fundet vej ind i den danske statsministers tale over 50 år efter krigens afslutning. Vi har fra Bryld og Warring lært om tilstedeværelsen af den kollektive erindring af besættelsestiden og den egenhændige behandling af sandheden. Vi har gennem

Barthes set, hvordan en sådan myte tager skridtet ud af den faktuelle verden, væk fra kendsgerningerne og over i en virkelighed, hvor den mister sin essens og bliver til form. Vi ser i Anders Fogh Rasmussens tale fra 2003, hvordan denne form kan udfyldes med egne interesser, hvordan fortællingen former sig efter hans behov, selvom det er så mange år siden begivenhederne har fundet sted. Han bruger historien til at forsvare sin egen invasion af Irak. Han nedvurderer tidligere politikeres valg for at skabe en alvor og en understregning af vigtigheden af at handle og gøre modstand, når fremmede og totalitære magter rører på sig. Han maler et billede af, at Danmarks forfald starter ved politikernes passivitet, at mangel på handling er det samme som at samarbejde med fjenden, og at man må lære af historien. Og hvad har Fogh Rasmussens version af grundfortællingen lært danskerne i denne tale? At hvis politikerne ikke tør at tage ansvar og handle militært og idealistisk, så ender vi på den forkerte side af godt og ondt, den forkerte side af historien – på den urene linje.

Nazisterne accepterede kun én form for system – det nationalsocialistiske. Der var ikke plads til særbehandling i hvad Hitler kaldte ”småstatsskramlet”.

Selv bedømt på datidens præmisser forekommer den danske politik naiv, og det er stærkt forkasteligt, at den politiske elite i Danmark i den grad førte ikke blot neutralitets- men aktiv tilpasningspolitik. (Web 2)

Fogh Rasmussen fortsætter min argumentation ved stille og roligt at dreje talen ind på emnet om politiske systemer og ideologier. Han mener, det var naivt at tro, at nogen med et fascistisk verdenssyn ville vise et land som Danmark nåde i en kontrafaktisk virkelighed, hvor nazismen havde sejret. Denne drejning tjener et formål, som bliver hans tales klimaks:

I kampen mellem demokrati og diktatur kan man ikke stå neutralt. Man må tage stilling for demokratiet og mod diktaturet. Det er på dette punkt, at den aktive tilpasningspolitik udgjorde et politisk og moralsk svigt.

Alt for ofte i historiens løb har vi danskere blot sejlet under bekvemmelighedsflag og ladet andre slås for vor frihed og fred. (Web 2)

Anders Fogh Rasmussen gør det til en sag om demokrati overfor diktatur. Han bruger historien som forsvar for at tilfredsstille sine amerikanske kollegaer og bistå dem i sin invasion af Irak ved at fremstille samarbejdspolitikere under 2. verdenskrig som svage, og som at have udført et politisk og moralsk svigt. Et alternativt perspektiv er, at Fogh Rasmussen og hans politiske flertals politiske handlinger havde mere til fælles med nazisterne end med modstandsbevægelsen. Uanset hvordan man vælger at anskue krigen i Irak, og uanset hvor korrumpet et styre Saddam Hussein stod i spidsen for, var der tale om en erobringskrig. En invasion af et fremmed territorium med militær magt, og det var nu engang Hitlers fremgangsmåde under 2. Verdenskrig.

Talen her peger dels på, at de fortællinger og den retorik vi så i *Bogen om Jørgen – Citronen* og i artiklerne i Information fra 1945 er mekanismer, som er fortsat med fungere, men også at disse 'mytens mekanismer' kan bruges politisk og have en enorm magt. Statsministeren har magten i Folketinget, men han har også den sproglige magt, hvis man ikke er opmærksom på, hvilke diskurser der ligger under hans umiddelbart kategoriske dom over den politiske formåen anno 1940. Der ligger en meget klar og præfabrikeret diskurs om rigtigt og forkert. Nemlig at man for enhver pris ikke blot skal beskytte, men også udbrede demokratiet frem for diktaturet, om det så kræver, at man skal deltage i erobringen af et fjernt land, med hvilket man har meget lidt kulturelt og politisk til fælles. Foucault forklarer, at sådanne diskurser er magtfulde og dermed farlige. Bryld og Warring har påvist, hvor lidt konkret historisk sandhed, der er i den grundfortælling, som Fogh Rasmussen benytter i store dele af i sin tale – grundfortællingen om modstandsbevægelsens renhed, mod og betydning for Danmarks senere status. De ledte også vejen til at se betydningen af mytens opståen og ikke mindst overlevering. Barthes sandsynliggjorde, at det drejede sig om sprogets semantiske strukturer, der tillod at myten ubemærket kunne transformere historier og udsagn fra en simpel lingvistisk, strukturel sammenhæng mellem udtryk, indhold og tegn til et system af myter, hvor udtrykket var bevaret, men fyldt med kunstigt indhold, og dermed skabte et tegn, der er forskubbet i forhold til virkeligheden. Når disse mytiske tegn bliver forskubbet og opløftet til anden potens, bliver de farlige, fordi de bibeholder deres oprindelige form, men nærer sig af

falske præmisser. Her bruger Fogh Rasmussen myten om modstandsbevægelsens enorme betydning for hele Danmarks moralske tilbagekomst efter politikerne havde svigtet og ladet stå til, mens landet forbrød sig på sin egen etik og gik i moralsk fordærv. På det ydre ligner historien altså en sand fortælling, da der ikke kan argumenteres imod, at Danmark havde en minister, der hed Scavenius, som samarbejdede sammen med den tyske besættelsesmagt, og at Danmark havde en modstandsbevægelse med nogle modige unge mennesker, som lavede sabotage og opmuntrede befolkningen til at tro på, at nazismen ikke var den eneste udvej. Det er ikke en usandhed, men den bliver her udlagt som en sandhed, og det er det store problem i denne diskussion. Fogh Rasmussen skaber en syntese, han bruger en mytisk kollektivtradition til at fremlægge en ikke-diskuterbar dom over besættelsens meget komplekse forhold, og dermed forsvare hans egne politiske valg. Han skaber nøjagtig samme semiotiske struktur, som myten er dannet af. Han plukker fakta og rammesætter det i en flad kontekst. Han bruger formen af modstandsbevægelsen og samarbejdspolitikkerne og placerer dem i sit eget billede. Han har dermed endnu engang været med til at overleve myten, og givet den liv til at leve videre og sprede sig som en virus. Han har vundet et slag i den retoriske kamp, men tager besættelsestidens nuancer som gidsel.

Talen er bevis på, hvordan en statsminister kan bruge en fortælling, der har overlevet igennem årene i en mytisk form som en relativt udfordret grundfortælling. Det ses, hvordan han i en tale kan udvælge de dele af en mytisk national fortælling, som er egnet til at forsvare og støtte hans formål. Der lever en parasit i historien, som har spist dele af dens indhold og efterladt den som en tom skal, hvori der kan påfyldes politiske agendaer efter behov.

Den urokkelige fortælling

Her må man spørge sig selv, hvordan det er muligt at en sådan mytisk kollektivfortælling kan overleve og stå så stærkt efter alle de år, efter alle de politikere har formidlet sagen, og alle de historiske afhandlinger har belyst besættelsestiden. Jeg har i opgavens analyseafsnit vist eksempler på, hvordan disse myter bl.a. overleveres igennem journalistikken. Og her finder vi en del af svaret. Journalistikken kan nemlig anskues som en slags direkte forbindelse, en kollektivistisk hvidvaskning ned igennem historien. Hvad der bliver skrevet i landets dagblade og formidlet i dets radio er noget af den information, der mest smertefrit bliver læst og lyttet til af eftertiden.

Derfor hviler der et stort ansvar på journalisterne for, at de ikke skal reproducere historier, som har fået spist alt sin indmad, parasit-metaforen in mende. Omvendt er journalistikken også en af de bedste kilder, vi har til at forstå en folkestemning i en given periode. De mytiske tendenser i journalistikken fra besættelsestiden giver dog anledning til at spørge sig selv, hvor meget modstandsbevægelsens historie egentlig ligger mørklagt. Er det de få kilder, der har skrevet historien? Ifølge Bryld og Warrings teori om den kollektive erindring er der meget, der tyder på at det forholder sig sådan, og jeg kunne også konstatere tilstedeværelsen af grundfortællingen, da jeg analyserede artiklerne fra Information og den biografiske udgivelse om Citronen.

Jeg fandt en klar myte om Citronens renhed, mod og moralske urokkelighed. Modstandsmandens bevæggrunde blev altid fremstillet som selvopofrende og hans temperament beskedent. Som vi ser i andre sager om modstandsbevægelsen bliver historien meget svær at rokke ved, når den først har fundet sin plads. Historien om modstandskampen blev sat på en kurs ved krigens slutning, som den kurs synes meget vanskelig at omdirigere, selvom grundene og beviserne for det synes åbenlyse. Jane Horney-sagen er et eksempel på en af disse sager, hvor historien bliver en fæstning, som Claus Bryld udtrykker det. Vi lærte igennem *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, at den kollektive fortælling og besættelsestiden og herunder modstandsbevægelsen rykkede sig så relativt langt væk fra virkeligheden, fordi at der var konsensus om en sådan fortælling. Og hvorfor var der så det? Som forklaret i teori afsnittet var der fra samarbejdspolitikernes side god ræson i at fremstille virkeligheden således, at politikerne havde en skjult finger med i modstandskampen hele tiden, men selvfølgelig måtte gøre det under dække af at samarbejde. Et samarbejde, der skulle forsikre tyskerne om, at de ikke behøvede at tage hårdhændede metoder i brug overfor danskerne, og samtidig give dem ro til deres 'legale modstand'. De havde nok brug for at foregive et samarbejde med modstandsbevægelsen, da de ellers ikke ville have nogle håndgribelige argumenter for, hvorfor de skulle anses for at være på allieret side. Modstandsbevægelsen bestod som sagt af forskellige politiske fraktioner, hvor kommunister nok stod for størstedelen af sabotagearbejdet, men stadig havde en ideologisk interesse i at fremstå som en fælles folkefront. Modstandsfolkene havde desuden fået smag for magten, og håbede på real politisk indflydelse efter befrielsen. Der var altså fælles interesser i at skabe en fælles fortælling om den danske modstand fra begge sider.

Men hvad med befolkningen? Var de ude af stand til at se spændingsforholdene mellem de usikre politikere og modstandsbevægelsens tusinde ansigter? Næppe, men selvom den øvrige befolkning ikke direkte havde krudtslam på fingrene, var de stadig en del af det kollektive traume, som krigen og besættelsen var. De fleste mennesker forsøgte blot at gøre det bedste for dem selv og deres familier og komme igennem krisen så smertefrit som muligt. Det kan være en vigtig faktor i den ubevidste kritiske sans: hvis man hører noget, som gør, at verden bliver lettere at acceptere, er man nok mere tilbøjelige til at godtage det. Denne kognitive dissonans har utvivlsomt været stærkt repræsenteret i de krigsramte befolkningers psykiske bagland. Hvis ens kære er død i krigen, vil en forvisning om at ens land havde gjort alt, hvad de kunne for at gøre modstand, nok gøre smerten lettere at acceptere. Hvis man gik med moralske skrump over, at man som mange ikke havde taget afstand fra nazismen, før det var 'for sent', var man nok tilbøjelig til at medgive og snakke med om danskernes fælles defensiv overfor den totalitære magt med det grusomme menneskesyn og de frygtelige metoder. Hvis man havde indset, at det var briterne og amerikanerne, der blev omdrejningspunktet i den nye verden, var man med på idéen om at danskerne var underspillede, snu, modige og moralske mennesker, der fandt sig selv på den 'rigtige' side af konflikten. Krigen var et traume for alle, og et nøgternt og sandhedssøgende graverarbejde kunne ikke forventes af befolkningen. Der, hvor det bliver mere problematisk er ved den systematiske gengivelse af den mytiske fortællingen bl.a. i journalistikken. Det er acceptabelt, at en traumatiseret befolkning ikke kan stå til ansvar for sandheden, men eftertidens journalister bør tage dette ansvar.

Befolkningen, politikerne og modstandsfolkene er mytens folk, men journalisterne burde måske nærmere have karakter af Benjamins krønikeskriver: Den, der beretter om begivenhederne uden at skelne mellem stort og småt. Altså de personer i befolkningen, som tør acceptere sin fortid til fulde, tør have alle dens facetter med i sin fortælling. Det er en objektivitet, som i realiteten nok er umulig, men som bør tilstræbes af journalisterne, hvis af nogen. Hos Benjamin er det kun den forløste menneskehed, der kan tilegne sig sin fortid og gøre den til sin egen. Hvordan skal denne forløsning mon finde sted, kan man spørge. Ligesom traumet, erindringen og fortællingen er kollektiv, må forløsningen også være det. Ifølge Benjamin er det først når *menneskeheden*, altså helheden, kollektivet tager sin fortid til sig, at den

bliver forløst. Mytens natur arbejder da direkte imod denne forløsning, idet den udvælger præcise og brugbare elementer af historien, og overlader resten som undertrykt forglemmelse, fortrængning eller skamfulde hemmeligheder. Netop dette element af undertrykkelse har en vigtig rolle i Benjamins opfattelse af en uholdbar historieopfattelse: ”De undertryktes tradition belærer os om, at den undtagelsestilstand, vi lever i, er reglen.” (Benjamin 1942:163) Pointen er, at undertrykkende elementer i vores psyke gør os mere sårbare overfor totalitær magt. Ud fra disse teorier må vi derfor antage, at mytens tilstedeværelse gør os mere sårbare overfor totalitære ideologier såsom nazismen, og at den magt vi med mytens manipulerende kræfter søger at undergrave i stedet bliver styrket. Den totalitære magt bliver styrket fordi undertrykkelsen, som mytens udelukkelse af realiteter medfører, minder os om, at vi befinder os i en undtagelsestilstand, og dermed kan forvente fremskridt og bedring i fremtiden. Dette er Benjamins historiefilosofi. Men forventningen om fremskridt gør os modtagelige for at acceptere totalitær magt, fordi vi ved, at det ’blot’ er en undtagelsestilstand.

Dette så vi ske efter urkatastrofen, 1. Verdenskrig, som ledte til fascismens opblomstring i Europa. Som bekendt førte mytens kræfter ikke til totalitære regimer i Danmark, men alligevel har vi set et eksempel på, hvordan historiebrugen hos Anders Fogh Rasmussen er stærkt sammenlignelig med totalitær magtanvendelse. Han er nemlig med til at gøre historieopfattelsen til en fæstning, som Claus Bryld beskriver det i sin tekst om Jane Horney. Ifølge Bryld har vi brug for autoriteter for at stole på vores egen opfattelse af historien. Fogh Rasmussen var i den grad en autoritet i Danmark i 2003 og var således med til at cementere en mytologisk udgave af historien. Det er en anvendelse af historien og af den nationale fortælling, der kan betegnes som magtudøvelse. Jo flere gange vi reproducerer en fortælling, jo mere urokkelig bliver den, og jo mere sand føles den nok. Det så vi med Jane Horney-sagen, i sagaen om Citronen og i grundfortællingen om besættelsestiden. Målet bliver at forsvare etablerede interesser, og holde fast i sin fortolkning af en historisk begivenhed.

Konfliktende heltefortællinger

Hvad er problemet med denne tendens til at overlevere farverige historier fra menneske til menneske og fra generation til generation? Ifølge Bryld og Warring er

myten ”afhistoriserende, kategorisk, reducerende, identifikativ og repeterende.” (Warring 1998:62) I dette perspektiv fasterfryser den mytiske fortælling historien, fordi den bliver ved med at besyngte ting i stedet for at behandle dem og arbejde nuancerne frem i dem. I Citronens tilfælde bliver han besunget med metaforer om renhed og god moral, og der bliver dermed tegnet et passende billede af Citronen, som den arketypiske modstandsmand. Nuancerne må lade livet.

Jeg lavede i 2018 en radioserie for Danmarks Radio ved navn *Speditørens død – Mysteriet om Morten Nielsen*, der handlede om den unge digter og modstandsmand Morten Nielsens død d. 29. august 1944. Hans skæbne var tæt forbundet med Citronens, da Citronen var den sidste til at se Morten Nielsen i live. De to mænd arbejdede begge for modstandsgruppen Speditøren, der tog sig af transport af flygtninge, våben og information. Morten Nielsen skulle aflevere en pakke med 2-3 pistoler til Jørgen Haagen Schmith den augustdag i 1944. De skulle mødes på et kontor i Silkegade, hvor Schmith skulle have overleveret skotøjsæsken med håndvåben. Der skete imidlertid noget, som førte til at Morten Nielsen blev ramt af en dødelig kugle igennem hjertet. Et vådeskud, et selvmord, et mord. Der er mange teorier, som jeg også selv både arbejder nøgternt med og fabulerer åbent over i serien, pointen her er dog af sproglig karakter. Jeg tror, grunden til at Morten Nielsens historie er blevet så sagnomspunden, og debatten så ophedet er, at der mellem de to koryfæer opstår et paradoks i den kollektive erindring, i grundfortællingen om modstandsbevægelsens helte, i myten. De to figurer udfylder den samme plads i grundfortællingen og som bekendt udelukker den faste kollektive fortælling nuancerne i de personlige historier. Her opstår problemet. Både Nielsen og Schmith har udfyldt den samme eller en lignende plads mytologien, og når så den ene bliver inkrimineret i relation til den anden opstår paradokset. Jeg foreslår i serien, at der er mulighed for, at Citronen kunne have slået Morten Nielsen ihjel på baggrund af et jalousimotiv. Der er indicier for, at et jalousidrama skulle have udspillet sig imellem de to modstandsmænd og Citronens kone Bodil Haagen Schmith. Der er ingen endegyldige beviser for, at et overlagt mord skulle have fundet sted, men omvendt er der heller ingen beviser for at det skulle have været et vådeskud, et selvmord eller noget som helst andet, der tog livet af den unge Morten Nielsen. Her ser vi problematikken i urokkeligheden ved modstandsbevægelsens historie. Fortællingen om Morten Nielsen og Citronen som ubesmittede danske helte med en god moral blev

søsat for over 75 år siden, de er blevet reproduceret et utal af gange igennem mytens livscyklus, og historien om dem er blevet en fæstning.

I kølvandet på udgivelsen af podcasten opstod en offentlig debat omkring rimeligheden af at foreslå, at Citronen kunne have slået Morten Nielsen ihjel. Politiken lagde ud med på udgivelsesdagen at bringe en forsideartikel i kultursektionen, som opridsede sagen og i rubrikken stillede spørgsmålet ”Døde digteren Morten Nielsen i et jalousidrab?” eller som onlineudgaven ”Ny dokumentar undersøger: Havde modstandsmanden Citronen motiv til at dræbe digteren Morten Nielsen?” (Web 4). Internetversionen, som jeg linker til har en lidt anden rubrik end forsiden på print, da den blev udgivet før den printede version, men indholdet af artiklen er det samme. Artiklen indeholder interviews med historikerne Jacob Sørensen og Peter Birkelund. Først høres min side af sagen:

Ifølge Martin Grønne er den vigtige pointe at efterlade plads i historien til tvivlen, når der faktisk ikke er vished om, hvad der skete. Også selv om det kan slå skår i ellers glorificerede personers eftermæle. (Web 4)

Herefter etableres konflikten ved de to historikere Jakob Sørensen, lektor ved VUC og tidligere museumsinspektør på frihedsmuseet og Peter Birkelund, forfatter og seniorforsker ved Rigsarkivet. Jakob Sørensen tager rollen som den mest kritiske, og går i dybden med logikken bag detaljerne om Morten Nielsens død:

Man kan også vende spørgsmålet om og sige, at hvis det var en dreven likvidator som Citronen, der gjorde det, hvorfor blev Morten Nielsen så skudt i hjertet og ikke i hovedet, som det typisk foregik? (Web 4)

For mig at se kunne motivet for det være, at han nok ikke har ønsket, at det skulle ligne en likvidering, eftersom der kunne være tale om en jalousidrab med personlige motiver, men det interessante er, at historiker Sørensen vælger at søsætte denne debat. Peter Birkelund er mere moderat og siger bl.a. til Politiken:

Selvfølgelig er det interessant at grave dybt for at se, hvad der skete. Og hvis man vil hævde, at det ligeså godt kunne være et drab som et vådeskud, så for min skyld ingen alarm. (Web 4)

Vi har altså to røster. En, der er kritisk overfor ideen om Citronen som drabsmand, og en, der medgiver, at nogle uvisheder kan være ligeså gode som andre uvisheder. Det er her kernen af denne diskussion ligger. For har vi lov til at sandsynliggøre elementer af historien uden at have de afgørende beviser? I dette tilfælde var motivationen for at grave i sagen, at den mere eller mindre officielle forklaring om et vådeskud ikke synes at være sandsynliggjort i særlig høj grad. Det var en mulighed, men ikke en altovervejende sandsynlighed på grund af manglen på vidner, og de kraftige personlige interesser hos de vidner, der var, nemlig Jørgen Schmith selv og derudover de to ambulanceførere Kiessling og Lundthofte, som var hyret direkte af Citronens overordnede sagfører Bent Jacobsen.

Efter udgivelsen af denne artikel d. 21 december 2018, går Berlingske Tidende ind i debatten d. 2. Januar 2019 med en stærkt kritisk artikel skrevet af Bent Blüdnikow. Der er en vis grad af indignation at spore i artiklen, eftersom faktuel data flere steder ikke stemmer overens med den faktiske radioserie.

I podcasten siges det, at Morten Nielsen var glad for damer, og det var velkendt i modstandskredse, at han havde en affære med Citronens hustru. Men der angives ingen konkrete kilder til disse rygter, kun at Ole Christian Madsen anser rygten for at være »sandsynligvis korrekt«. (Web 5)

I serien angives tre forskellige kilder på snakken om affæren: manuskriptforfatter Lars K. Andersen, filminstruktør Ole Christian Madsen og Thomas Hilleberg. Sidstnævnte kommer ud af en Holger Danske familie og er ekspert i modstandsgruppen Holger Danske. Blüdnikows kritik af dette rygte om utroskab er ikke helt til at finde ræson i. Til gengæld kan man ikke lade være med at tænke på, om han forsøger at sætte grundfortællingen tilbage på skinnerne. Det er klart, at historien om et trekantsdrama mellem to allierede modstandsmænd ikke stemmer særlig godt i med det billede, som der er malet af Citronen igennem biografien og artiklerne fra Information. Med andre ord bryder denne forestilling nok lidt med myten om den ubesmittede Jørgen Haagen Schmith. Vi ved igennem denne undersøgelse, hvor svært det kan være at omdirigere myter, og her ser vi måske et eksempel på hvorfor. Når en journalist og historiker som Bent Blüdnikow ser sig nødsaget til at korrigere en journalistisk fortælling med rettelser, der ikke findes belæg for i det produkt han kritiserer, er det svært at hoved

og hale i, hvilken fortælling, man skal tro på. Der opstår hurtigt et virvar af myter, små tomme fortællinger, fyldt ud med kunstig betydning.

Ud over Bent Blüdnikow selv, er Jacob Sørensen igen på banen i denne artikel:

Kræver den slags beskyldninger ikke konkrete beviser?

»Jo. Beskyldninger om overlagt mord – selv om det er mange år siden – må følges op med konkrete beviser, og hvis man ikke kan det, så bør man afholde sig fra at komme med dem eller i det mindste tage meget eksplicit forbehold, når de fremsættes. Det gælder, uanset om man er journalist eller historiker.« (Web 5)

Igen strammes skruen en anelse for meget i forhold til, hvad der er belæg for. Serien er nemlig fuld af forbehold, for netop ikke at beskylde nogen for mord. ”Om han ofrede Morten Nielsens liv er jeg ikke sikker på” (Web 6), siger jeg i den afsluttende speak. Der er altså ikke tale om en beskyldning, men igen er det interessante ved diskussionen den konstante stramning, der sker i en sådan debat. Jeg vil ikke sige mig selv fri for denne tendens, og så meget desto mere interessant bliver det. For det vidner om, at der er ekstremt store følelser på spil selv for os, der blev født efter eller langt efter befrielsen. Følsomheden er ligesom myten blevet overleveret igennem generationerne. Indenfor psykologien taler man om nedarvede traumer, og det kan sammenlignes med besættelsestiden kollektivtradition. Min radiofortælling om Citronen som mulig morder på baggrund af et jalousimotiv er måske så langt fra den fortælling, Sørensen og Blüdnikow har om ham; at de bevidst eller ubevidst forsvarede den så stærkt, at de kommer til at stramme debattens faktuelle baggrund. Ligesom vi kender det fra den klassiske journalistiske stramning, altså en forskydning af fakta. Vi ofrer nuancerne for en sag, der synes mere vigtig. Her ser vi, hvor stor en magt myten har.

DR understreger dette i sit genmæle dagen efter, d. 3. januar, hvor chefredaktøren for ’Historie, tro og perspektiv’ Mette Offenbergs understreger, at beskyldningen om drab er ”ikke korrekt, hvad man også vil erfare, hvis man lytter til podcast-udsendelserne.” (Web 7) Hun forklarer omstændigheder:

I den grundige research til serien støder vi på flere mulige forklaringer på Morten Niensens død, som kan være ligeså sandsynlige som den officielle.

Enhver, der hører serien, vil derfor opleve, at vi åbent undersøger de forskellige mulige forklaringer fra en række særdeles tunge kilder og analyser, og lægger dem ligeså åbent frem med de meget tydelige forbehold, det kræver. Historieskrivningen er foranderlig, for nye vinkler, overleveringer, fund og beviser dukker op i takt med, at der kommer nye øjne til, der sætter vores viden og opfattelse af historien i et nyt lys. (Web 7)

Historien er altså igen blevet en fæstning, omkring hvilken der opstår en kamp. Mette Offenbergs pointe er, at vi åbent undersøger muligheder. Blüdnikow og Sørensen holder fast i, at DR arbejder injurierende overfor den afdøde frihedskæmper. Selvom debatten virker afsluttet her, kommer Berlingske igen d. 9. januar med Jakob Sørensen bag tastaturet.

I afsnit 4 konkluderer Grønne om Jacobsen, at »kronvidnet er falmet« og »blevet utroværdig« og »den veltalende sagfører« bliver hængt ud som en, der bevidst lyver.

En temmelig alvorlig anklage. Og hvad er så Grønnes belæg for det? Jo, stort set alene det, at Jacobsen havde høje tanker om Citronen, gør ham utroværdig – mon ikke han lyver om et overlagt mord for at dække over sin ven? (Web 8)

Her ser vi et eksempel på, hvordan Jacobsen reducerer podcastens argumenter. Det han beskriver som ”stort set alene det, at Jacobsen havde høje tanker om Citronen” er i radioseriens verden, at Bent Jacobsens egen søn, Ulrik Jacobsen, skriver i et brev til Thomas Bredsdorff, at hans far ”var den eneste, der kendte sandheden om hvordan Morten Nielsen døde”, og at det ”skulle bevares som en hemmelighed” (Web 6). Udover at Bent Jacobsens søn også skriver direkte, at han ikke har fortalt sandheden til Bredsdorff, erkender Bredsdorff, som den eneste af de involverede, der har talt direkte med Bent Jacobsen om sagen, at han er blevet ”ledt ned af et vildspor”. Jeg vil konkludere, at indiciene ikke kun beror på høje tanker om Citronen. Jeg vælger at inddrage disse detaljer, fordi de er vigtige for, at kunne beskrive den mekanisme, der sker i denne debat. Det virker nemlig til, at de fastgroede ideer om modstandsfolkene, får folk til at gå et stykke ud over sandheden i deres forsøg på at forsvare

grundfortællingen. Her er et andet eksempel:

Og mon ikke Nielsen havde en affære med Citronens kone – et belejligt motiv? Jo, siger Grønne, der er i hvert fald et brev, hvor Nielsen tidligere omtaler en affære med en gift kvinde – mon ikke det er Citronens kone? (Ibid.)

Ligesom Bent Blüdnikow glemmer Sørensen de tre kilder, der siger at Morten Nielsen havde en affære med citronens kone. Endnu en bemærkelsesværdig og overraskende udelukkelse af fakta. Der er virkelig meget på spil for de involverede i denne debat, kan det konstateres.

Efter denne artikelrække tages emnet op i radioprogrammet 'Tidsånd' på P1. Her inviteres Jakob Sørensen i studiet for at diskutere sagen med min redaktør på udsendelserne, Christoffer Emil Bruun. Fire artikler og en radioudsendelse er det altså blevet til i den her debat. Og der er så skarpe diskurser på spil, at de næsten skærer debatten midt over. Fakta hænger i den tyndeste tråd, selvom vi taler om professionelle historikere og journalister. Der er blevet født en grundlæggende kollektiv fortælling om modstandsfolk som Citronen under og efter krigen. Den blev født midt i et nationalt traume og fandt derfor vej til de yderste behov for alle involverede samfundslag. Den spiste sig vej ind i de værdier, som vi ønskede, vi havde, og lukkede dem vi rent faktisk slæbte på under krigen ned i mørkt hul i det bagerste af psyken. Myten blev overleveret og forfinet i pressen igennem årene og lever stadig i dag så stærkt, at den får unge mennesker til at skrive kronikker om, hvad der måske skete en eftermiddag i 1944. Vi finder aldrig ud af det, og vi kan aldrig udtømme myten og finde frem til en ren og sand fortælling. Men vi kan gøre opmærksom på, at myten lever, og dermed forhåbentlig nå til et lidt højere stadie af oplysning.

Myten i krisen

At myterne skulle leve stærkt i krisens undertrykkende tilværelse, har vi faktisk set et eksempel på for ganske nylig. Da Corona-pandemien spredte sig igennem Europa og resten af verden i løbet af foråret 2020, og den danske regering efterfølgende valgte at lukke landet ned, så vi tendenser, der pludselig mindede skrækkeligt meget om det, jeg har læst om i historiebøgerne de seneste år. Forbindelsen bliver sågar omtalt i medierne, hvor pandemien ofte kaldes "den største krise siden 2. Verdenskrig".

Krisens undertrykkende mekanik lærte vi om fra Benjamins historiefilosofi og relationerne til 30'ernes politiske polarisering og til 2. Verdenskrigs historiske kollaps af totalitær magt, er tydelige. Men her får mekanismen en yderligere mørk tone af samtidsrelevans. Undtagelsestilstandens evne til at styrke autoriteter, virker nemlig som en kendsgerning i dag.

Vi har set det med USA og Storbritanniens folkevalgte alfahanner, der igennem ofte uargumenteret autoritær ledelsesstil har forandret hele kulturen omkring statsledelse. Donald Trumps CV af skandaler er så langt, at det ikke engang giver mening af opridse her. Han overtog et splittet land med store sociale problemer og i visse dele af staten en decideret kriselignende tilstand. Folket havde mistet troen på politikernes motiver og i stedet valgt en stærkt autoritær antipolitiker. Myten om hans evne og magt til at sætte Amerika først i verden levede stærkt inde under skallen af en succesfuld forretningsmand og TV-stjerne. Den britiske premierminister Boris Johnson, virkede som et symptom på samme tendens, da han overtog et Storbritannien i den store Brexit-krise.

Netop Corona-krisen, den største krise i Danmark siden 2. Verdenskrig, pillede ved magtstrukturen på en måde, vi måske heller ikke har set siden krigen. Statsminister Mette Frederiksen fremstod stærk, moderlig og autoritær. Faktisk fremstod hun, som så god en leder, at befolkningen begyndte at beskytte hende mod kritiske journalister. Som TV 2's politiske redaktør, Troels Mylenberg, udtaler til fagbladet Journalisten:

Hvis de oplever, at man stiller kritiske spørgsmål til regeringens beslutninger, bliver man nærmest gjort skyldig i at udbrede coronavirus og være til fare for nationens sikkerhed. (Web 9)

Sådan udtaler Mylenberg omkring en stor bølge af opslag på sociale medier, som nærmest udskammer journalister for at være kritiske overfor politikere og myndigheder, når de netop burde støtte op om dem, netop på grund af krisen. Her ser vi et eksempel på, hvordan krisen gør befolkningen mere sårbar overfor autoritær magt. Her er befolkningen måske ikke direkte i fare for, at Søren Brostrøm og Mette Frederiksen vil undertrykke dem, men tendensen til at man ikke vil eller tør være kritisk på grund af krisens mørke og ubekendte konsekvenser er tydelig. I samme artikel fremgår det også, hvordan journalisten Claus Jessen, fik enorm medvind på

sociale medier med et opslag om hår-i-suppen journalistik, som han kalder det. "Claus Jessen opfordrede til "for pokker" at give politikere og myndigheder "mest mulig ro til at passe deres arbejde". Det synspunkt gav over 2.000 likes og delinger." (Web 9) Hans pointe var, at vi var i undtagelsestilstand, og folket derfor ikke skulle arbejde imod sine egne magthavere:

"For hver eneste gang en journalist rejser en kritik af myndighederne, så er vi med til at svække tilliden til selvsamme myndigheder. Og det kan være farligt," mener Claus Jessen. (Web 9)

Det er interessant, at denne udtalelse skulle komme fra en journalist. For er journalistikkens rolle ikke, at stille kritiske spørgsmål til al magtanvendelse? Det er fra et idealistisk standpunkt sådan demokratiet er opbygget, og det er uhyrligt påfaldende, at denne tendens springer frem netop ved starten af en epidemi og en statslig undtagelsestilstand, som kan siges at bygge ovenpå en afart kontinuerlig undtagelsestilstand i kølvandet på 11. september. Undtagelsestilstanden efter arkatastrofen første verdenskrig gjorde europæerne sårbare overfor autoritær magt, forklædt som stærke ledere, der satte nationen og befolkningen først og endte i den største krig, verden har set. Ligesom amerikanere i deres sociale splittelse valgte en umiddelbart stærk leder, der satte deres land først, bør selv et lille land som Danmark med en stærk demokratisk tradition, værne om den netop nu. Netop i en krisetid, hvor journalistikken skal være kritisk og opfylde behovet for oplysning på alle parametre og værne sig mod at reproducere myter, ligesom vi så det blive gjort om modstandsfolkene efter Danmarks besættelse.

Konklusion

Den nationale selvbevidsthed er opbygget af fortællinger, og de stærkeste nationale fortællinger opstår i en krisesituation. Her lever parasitten – myten – stærkt, fordi den får masser af næring. Den nærres af de traumatiserede og undertrykte bevidstheder. De er nemlig mest modtagelige overfor den totalitær magtanvendelse, som myten er, og bliver lettere lokket til at acceptere og videregive den mytiske fortælling.

Der eksisterer en grundfortælling om besættelsestiden i Danmark, som indeholder en række arketyper. Citronen er et eksempel på en af disse arketyper, der er skabt under og umiddelbart efter befrielsen, og som lever videre af ideen om en ubesmittet, beskeden, modig og moralsk dansk helt, som af ren natur er nødt til at gøre modstand mod undertrykkerne og befri både sig selv og det danske demokrati fra aksemagterne. Denne fortælling overlever i den danske historie, fordi den passer ind i en kollektivtradition og i en grundfortælling, der kan udnyttes politisk.

Jeg har fremlagt, hvordan daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen brugte myten om de selvopofrende modstandsmænd og de svage samarbejdspolitikere til at forsvare sin egen regerings beslutning om at deltage i invasionen af Irak i 2003. Journalistikken og politikerne har taget del i reproduktionen af myten omkring modstandsbevægelsen, og historien er derfor blevet til en fæstning, i hvilken det er meget svært trænge ind for at se på og bearbejde historiens nuance. Krigens og besættelsens status som undtagelsestilstand, gjorde det lettere for myten, sprogets parasit, at trænge ind og æde det oprindelige betydningsindhold. Tilbage stod fortællingen om besættelsen og modtandsfolkene som en tom skal, hvori der kunne opfyldes mening efter behov. Dette førte til en kultur for, at grundfortællingen om besættelsestiden skulle bruges til at forsvare veletablerede interesser. Det førte til repeterende historiefortællinger i journalistikken og til politisk magtanvendelse af de folkevalgte.

Vi ser i debatten om *Speditørens død*, at når den mytiske grundfortælling møder store modsigelser, ser vi spor af, at den nedarvede følsomhed omkring emnet, er så stærk, at kritikken bliver usaglig. Corona-krisen har tjent som nyligt eksempel på, hvordan demokratiske værdier om kritisk presse kan vakle og gøre folket mere modtagelig overfor autoritær magt. Det er først, når man accepterer hele sin fortid, at historien bliver ens egen. Men krigens traumatiske forhold gjorde det sværere at acceptere periodens begivenheder som helhed. Derfor opstod der et tomrum, hvori myten kunne sprede sig som en virus i sproget. Myten resulterede i fortrængning og en større sårbarhed overfor den totalitære magt, nazismen er kendt for. Sårbarheden og manglen på mental bearbejdning af krigens realiteter, som dannelsen af den nationale myte medførte, skabte derfor blot et hudløst værn mod den ideologi, som vi prøver at fortrænge.

Litteraturliste:

Bøger og artikler:

- Andersen, Niels Åkerstrøm: Socialkonstruktivistiske analysestrategier. Roskilde Universitetsforlag, 2005
- Barthes, Roland: Mytologier. Bibliotek Rhodos, 1969
- Benjamin, Walther: Om historiebegrebet. Ukendt forlag, 1942
- Bryld, Claus, & Warring, Anette: Besættelsestiden som kollektiv erindring: historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997. Roskilde Universitetsforlag, 1998
- Bryld, Claus: Om det bevidste og det ubevidste i dansk historie: kan der drages en konklusion af Jane Horney debatten. Fortid og Nutid, 1986
- Bryld, Claus: Besættelsesforskningens Faser Og Veje. *MAG* 2013, 26, 41-60.
- Cohen, Percy S.: Theories of Myth. *Man*, vol. 4, no. 3, 1969, pp. 337–353.
- Demer, Bent: Bogen om Jørgen – Citronen. Hernøvs forlag, 1945
- Midgley, Mary: *The Myths We Live By*. Routledge, 2011
- Møller, Lis: *Om Litteraturanalyse*. Systime, 1999
- Skovgaard, Morten: *Forskningsmetoder i journalistik og politisk kommunikation*. Hans Reitzels forlag, 2014
- Thurah, Thomas: *Sproget i de elektroniske medier*. Hans Reitzels Forlag, 2013
- Warring, Anette: ERINDRING OG HISTORIEBRUG INTRODUKTION TIL ET FORSKNINGSFELT. *temp* 2011

Internetkilder:

Web 1 :

https://www.sdu.dk/da/om_sdu/fakulteterne/humaniora/nyt_hum/myten_om_1864

Web 2: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/anders-fogh-rasmussen-v-om-samarbejdspolitikken-29-august-2003/>

Web 3: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/den-danske-deltagelse-i-irak-krigen-2003-2007/>

Web 4: <https://politiken.dk/kultur/art6926822/Havde-modstandsmanden-Citronen-motiv-til-at-dr%C3%A6be-digteren-Morten-Nielsen>

Web 5: <https://www.berlingske.dk/kultur/historikere-kritiserer-dr-beskylder-uden-bevis-frihedskemperen-citronen>

Web 6 (Radio): <https://www.dr.dk/radio/p1/speditoerens-doeed>

Web 7: <https://www.berlingske.dk/kommentarer/vi-kaster-lys-over-morten-nielsens-doeed-men-beskylder-ingen-for-drab>

Web 8: <https://www.berlingske.dk/kommentarer/drs-tynde-teori-om-drab-paa-digter-og-modstandsmand>

Web 9: <https://journalisten.dk/corona-generalen-om-pressens-daekning-man-ledte-efter-haaret-i-suppen/>

Bilag:

Bilag 1: Artikel fra Dagbladet Information, 4. juli 1945

Bilag 2: Artikel fra Politiken, 21. maj 1945

